

ELEKTRONIKUS
MELLÉKLET

XXVI. ÉVFOLYAM 2010

*KERÉKGYÁRTÓ LÁSZLÓ:
A szakiskola
9. és 10. évfolyamának
fejlődéstörténete - az eredeti
változat részletesebb joganyaggal*
*SZ. TÓTH GYULA:
Mily korban
élünk?*

Szakképzési Szemle

VOCATIONAL TRAINING REVIEW ■ RUNDschau DER BERUFSBILDUNG

A Szakképzési Szemle elektronikus mellékletében:

KERÉKGYÁRTÓ LÁSZLÓ:

- 2 A szakiskola 9. és 10. évfolyamának fejlődéstörténete – az eredeti változat részletesebb joganyaggal

Sz. TÓTH GYULA:

- 28 Mily korban élünk?

A SZAKISKOLA 9. ÉS 10. ÉVFOLYAMÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

Az 1993. évi közoktatásról szóló LXXIX. törvény két tanévvel meghosszabbította az általános műveltség megszerzéséhez kötelező minimális tanulmányi időt, megszüntette a szakmunkásképző iskolát, létrehozta a szakiskolát. Jellegzetes kortünet, hogy lényegében kiüldözték a képzési szakkifejezések közül a „munkás” szót, mint a korábbi rendszerben devalválódott fogalmat, amelyet a képzési palettán egyre nagyobb számban megjelenő nem fizikai jellegű, és így teljes egészében akár tanteremben is oktatható szakmák képviselői se szívesen vállaltak.

A törvény 1993. szeptember 1-én lépett hatályba, és a szakiskolákról a következőképpen rendelkezett:

„27. § (1) A szakiskola a tankötelezettség megszűnése után felkészít szakmai vizsgára, illetve a munkába álláshoz és önálló életkezéshez szükséges ismereteket nyújt.

(2) A szakiskolában a szakképzést megelőzően – általános iskolai oktatás keretében – az általános műveltséget megalapozó kilencedik és tizedik évfolyam is elvégezhető.

(3) A kilencedik és a tizedik évfolyamon a tanuló felkészülhet az alapvizsgára. A tizedik évfolyamról kiállított bizonyítvány alapfokú iskolai végzettséget tanúsít.

(4) A tanuló a szakképzés utolsó évfolyamán folytatott tanulmányai befejezése után tehet szakmai vizsgát.”

Ekkor még az általános iskola 10 évfolyamossá tétele is napirenden volt, ezért csak egyik lehetőségként szerepel a 9 és 10. évfolyamnak szakiskolában történő elvégzése. Az akkori időkre jellemző ellentmondás, hogy „általános iskolai oktatás keretében”, azaz a szakiskola általános iskolai feladatok ellátására is jogosultságot kapott, holott pedagógusai nem voltak megfelelően felkészültek az általános iskolai oktatási tananyag lineáris folytatására, amit pedig az akkori Nemzeti Alaptanterv koncepciók következetesen sugalltak. Ezért a valóságban a legtöbb iskolában az történt, hogy az általános iskolai pedagógusok nem fejezték be a korábban egységes egésznek tekintett tananyag feldolgozását, a szakiskolai pedagógusok pedig legtöbbször nem ott folytatták, ahol az általános iskolai feldolgozás véget ért. A szakiskolai tanárok által kidolgozott tanmenetek önálló életet élését az is indokolta, hogy már akkor markánsan megnyilvánult

a szakiskolába kerülő tanulók hiányos felkészültsége, ismereteinek hiánya, ezért a pedagógusok a már tanultak jelentős mértékű újra tanítását is szükségesnek tartották, utóbbi tapasztalatok szerint mérsékelt sikerrel. A tanulók és szüleik részére ugyanis ez a megoldás parkoló pályának látszott, két év veszteségnek, ami érhetően nem növelte tanulás iránti motiváltságukat.

A törvény először 1995-ben módosult, ez évben mindjárt két ízben, majd 1996. január 1-től is, de a szakiskola statútuma nem változott, az oktatáspolitikai ragaszkodott a tíz évfolyamos steril általános műveltséget megalapozó képzéshez.

Lényeges változás következett be viszont 1996. szeptember 1-től, amikor a törvény e paragrafus az alábbiak szerint bővült:

„27.§. (1) A szakiskolának szakképzési évfolyama vagy – a (6) bekezdésben meghatározott kivétellel – kilencedik-tizedik évfolyama és szakképzési évfolyama van.

(2) A szakiskola a tankötelezettség megszűnése után, a szakképzési évfolyamon felkészít szakmai vizsgára. A szakiskolában a kilencedik-tizedik évfolyamon általános műveltséget megalapozó oktatás folyik. A kilencedik-tizedik évfolyamon szakmai előkészítő ismereteket is oktathatnak a szakiskolában.

(3) A szakképzési évfolyamon a szakiskola az Országos Képzési Jegyzékben szereplő szakképesítések körében felkészít szakmai vizsgára. A szakiskola a (8) bekezdésben meghatározott esetben felkészíthet munkába álláshoz és életkezdéshez szükséges ismeretekre. A munkába álláshoz és életkezdéshez szükséges ismeretek átadása legfeljebb kétféle szakképzési évfolyamon folyhat.

(4) A kilencedik-tizedik évfolyamon a tanuló befejezi az alpműveltségi vizsgára való felkészülést, és előkészül a szakképzésbe való bekapcsolódásra, a szakképzési évfolyamon pedig felkészül a szakmai vizsga letételére.

(5) A szakiskola tanulója – az átvételre és a felvételre vonatkozó rendelkezések szerint (42. §, 46. §, 66–67. §) – folytathatja tanulmányait másik szakiskola, általános iskola, középiskola megfelelő évfolyamán.

(6) Ha a szakiskola művészeti szakmai vizsgára készít fel, a szakiskolára vonatkozó rendelkezéseket a következő eltéréssel kell alkalmazni:

a) a tanuló a tankötelezettség megszűnése előtt, az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakaszban is bekapcsolódhat a szakképzésbe,

b) a szakiskolában a nevelő és oktató munka – a központi program (tanterv) szerint – az ötödik, a hetedik vagy a kilencedik évfolyamtól kezdődhet,

c) a szakképzés követelményeinek elsajátítása az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeinek elsajátításával egyidejűleg is folyhat (a továbbiakban: párhuzamos oktatás),

d) párhuzamos oktatás esetén a tanuló az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz és a szakképzés követelményeit különböző iskolákban és eltérő évfolyamokon is teljesítheti,

e) párhuzamos oktatás esetén a tanuló szakmai vizsgát a tizedik évfolyam sikeres befejezését követően tehet,

f) ha a szakmai gyakorlat keretében a tanuló művészeti előadásra készül fel, a szakmai gyakorlat ideje igazodik a próbák és az előadás idejéhez,

g) a párhuzamos oktatásban az évfolyamok számozására e törvény 25. §-ának (3) bekezdésében foglaltakat kell alkalmazni. A szakképző évfolyamok számozására és az évfolyamok számának meghatározására a 25. § (6) bekezdésében foglalt rendelkezéseket kell alkalmazni akkor, ha a szakképzést az előírt iskolai végzettséggel rendelkezők részére kiegészítő képzésként szervezik meg.

(7) Ha a tanuló a tankötelezettségének ideje alatt az első-tizedik évfolyam ismereteinek elsajátítását nem fejezte be, és szakképzettséggel nem rendelkezik, részére – a tankötelezettség megszűnése után, a nappali rendszerű iskolai oktatásban [52. § (1) bek.] a szakképzési évfolyamon – felzárkóztató oktatás szervezhető. A felzárkóztató oktatás keretében a tanuló a szakmai vizsga letételéhez szükséges ismeretek elsajátítása mellett felkészül az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeiből is. A felzárkóztató oktatás keretében a szakképzési évfolyamok száma egy évfolyammal megnövelhető. Az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeinek átadásában az e törvény 17. §-a (1) bekezdésének d) pontjában meghatározott végzettséggel és szakképzettséggel rendelkező pedagógus vehet részt.

(8) A testi, érzékszervi, enyhe és közép súlyos értelmi és más fogyatékos tanulók iskolai nevelése és oktatása céljából a szakiskola speciális szakiskolaként vagy készségfejlesztő speciális szakiskolaként is működhet.

(9) A szakiskola

a) speciális szakiskolaként működik, ha a többi tanulóval fogyatékosága miatt együtt haladásra képteleneket készíti fel szakmai vizsgára, vagy nyújt részükre munkába álláshoz és életkezdéshez szükséges ismereteket,

b) készségfejlesztő speciális szakiskolaként működik, ha a közép súlyos értelmi fogyatékos tanulók részére biztosítja az életkezdéshez való felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását.

(10) A speciális szakiskola (tagozat, osztály; csoport) működésére, a tanulók jogállására, Munkaerő-piaci Alapból történő támogatására a szakiskolákra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. E rendelkezéseket kell alkalmazni a készségfejlesztő speciális szakiskolára is abban az esetben, ha a tanulók a tanítási év átlagában a szakképzésre vonatkozó rendelkezések szerint legalább heti tizenöt óra gyakorlati képzésben vesznek részt.”

A bővítés során külön került meghatározásra a művészeti szakiskolák és a speciális szakiskolák működését szabályozó rész, de témánk szempontjából elsősorban a (7) bekezdés érdemel figyelmet, mert ekkor jelenik meg először a törvényben a felzárkóztató oktatás, mint szakiskolai jogi kategória. Másrészt a (2) bekezdésben a szakképzési oldal kezdeményezésére lehetővé vált az is, hogy a kilencedik-tizedik évfolyamon szakmai előkészítő ismereteket is oktathassanak a szakiskolákban. Ezeket a változtatásokat azette szükségessé, hogy már ekkor látszott, a kilencedik-tizedik évfolyamon folyó köz-

ismereti képzés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, egyre nőtt a tanulásban sikertelen tanulók száma, akik számára a kilencedik-tizedik évfolyamokon a szakmai tárgyak oktatását, illetve a szakképző évfolyamokon folyó, a szakképzéssel párhuzamos felzárkóztatást gondolták a jogalkotók a szakiskolák eredményességét javító megoldásnak. Ma már kimutatható, hogy ezek az intézkedések se hoztak javulást az eredményességi statisztikákban.

A számunkra jelentős következő időpont 1999. szeptember 1., melytől kezdve a 27.§. számunkra érdemi része a következőképpen néz ki:

„27. §. (1) A szakiskolának – a (7) és a (12)–(13) bekezdésben meghatározott kivétellel – kilencedik-tizedik és legalább két szakképzési évfolyama van. Az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott esetben a szakképzési évfolyamok száma ettől eltérhet.

(2) A kilencedik-tizedik évfolyamon az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás folyik; továbbá pályaorientáció, szakmai előkészítő ismeretek oktatása és szakmai alapozó oktatás is folyhat.

(3) A szakképzési évfolyamokon – az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott – szakképzési követelmények alapján szakmai vizsgára való felkészítés folyik.

(4) A szakképzési évfolyamokon azoknak a tanulóknak, akik nem rendelkeznek alpműveltségi vizsgával – amennyiben a szakmai vizsga letételének előfeltétele ennek megléte – alpműveltségi vizsgára történő felkészítés is folyik.

(5) Az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás, a pályaorientáció, a szakmai előkészítő, szakmai alapozó oktatás, illetve a szakmai elméleti és gyakorlati képzés időbeli tagolását, időkereteit, arányait a kerettanterv határozza meg. A gyakorlati képzésről külön jogszabály rendelkezik.

(6) A szakiskola tanulója – az átvételre és a felvételre vonatkozó rendelkezések szerint (42. §, 46. §, 66–67. §) – folytathatja tanulmányait másik szakiskola, általános iskola, középiskola megfelelő évfolyamán.”

.....

„(8) Ha a tanuló annak a tanévnek a végéig, amelyben a tizenhatodik életévét betölti, nem fejezte be az általános iskola nyolcadik évfolyamát, a szakiskolában egy-két éves időtartamú felzárkóztató oktatásban vehet részt. A felzárkóztató oktatás eredményes befejezése után a tanuló a szakiskola első szakképzési évfolyamába léphet. A felzárkóztató oktatást jogszabályban meghatározottak szerint kell szervezni.

(9) A testi, érzékszervi, enyhe és közép súlyos értelmi és más fogyatékos tanulók iskolai nevelése és oktatása céljából a szakiskola speciális szakiskolaként vagy készségfejlesztő speciális szakiskolaként is működhet.

(10) A szakiskola

a) speciális szakiskolaként működik, ha a többi tanulóval fogyatékosága miatt együtt haladásra képteleneket készíti fel szakmai vizsgára, vagy nyújt részükre munkába álláshoz és életkedéshez szükséges ismereteket,

b) készségfejlesztő speciális szakiskolaként működik, ha a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók részére biztosítja az életkezdéshez való felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását.

(11) A speciális szakiskola (tagozat, osztály, csoport) működésére, a tanulók jogállására, Munkaerő-piaci Alapból történő támogatására a szakiskolákra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. E rendelkezéseket kell alkalmazni a készségfejlesztő speciális szakiskolára is abban az esetben, ha a tanulók a tanítási év átlagában a szakképzésre vonatkozó rendelkezések szerint legalább heti tizenöt óra gyakorlati képzésben vesznek részt.

(12) Az értelmi fogyatékos tanulók képességét fejlesztő szakiskola (tagozat, osztály) előkészítő szakiskolaként (tagozatként, osztályként) működik, ha a nevelés-oktatás kizárólag a kilencedik-tizedik évfolyamon folyik. A tanuló a kilencedik-tizedik évfolyamon felkészülhet az alpműveltségi vizsga letételére, továbbá a speciális szakiskola vagy a készségfejlesztő szakiskola szakképzési évfolyamán történő továbbtanulásra.

(13) Kizárólag szakképzési évfolyammal működhet a szakiskola, ha olyan tanulókat készít fel a szakmai vizsgára, akik eredményesen befejezték a tizedik évfolyamot.”

Ha egymás mellé tesszük az 1996-os és 1999-es változatot:

1996:

„(2) A szakiskola a tankötelezettség megszűnése után, a szakképzési évfolyamon felkészít szakmai vizsgára. A szakiskolában a kilencedik-tizedik évfolyamon általános műveltséget megalapozó oktatás folyik. A kilencedik-tizedik évfolyamon szakmai előkészítő ismereteket is oktathatnak a szakiskolában.”

„(7) Ha a tanuló a tankötelezettségének ideje alatt az első-tizedik évfolyam ismereteinek elsajátítását nem fejezte be, és szakképzettséggel nem rendelkezik, részére – a tankötelezettség megszűnése után, a nappali rendszerű iskolai oktatásban [52. § (1) bek.] a szakképzési évfolyamon – felzárkóztató oktatás szervezhető. A felzárkóztató oktatás keretében a tanuló a szakmai vizsga letételéhez szükséges ismeretek elsajátítása mellett felkészül az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeiből is.”

1999:

„(2) A kilencedik-tizedik évfolyamon az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás folyik; továbbá pályaaorientáció, szakmai előkészítő ismeretek oktatása és szakmai alapozó oktatás is folyhat. (5) Az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás, a pályaaorientáció, a szakmai előkészítő, szakmai alapozó oktatás, illetve a szakmai elméleti és gyakorlati képzés időbeli tagolását, időkereteit, arányait a kerettanterv határozza meg. A gyakorlati képzésről külön jogszabály rendelkezik.”

„(8) Ha a tanuló annak a tanévnek a végéig, amelyben a tizenhatodik életévét betölti, nem fejezte be az általános iskola nyolcadik évfolyamát, a szakiskolában egy-két éves időtartamú felzárkóztató oktatásban vehet részt. A felzárkóztató oktatás ered-

ményes befejezése után a tanuló a szakiskola első szakképzési évfolyamába léphet. A felzárkóztató oktatást jogszabályban meghatározottak szerint kell szervezni.”

A (2) bekezdés változásából jól látható, hogy a 9-10. évfolyamra vonatkozóan szakképzéshez köthető új szakkifejezések jelennek meg, pályaorientáció és szakmai alapozó oktatás, valamint gyakorlati képzés. Ekkor azonban még a kilencedik-tizedik évfolyamon folytatható gyakorlati képzés feltételrendszere nem volt törvényileg szabályozott, külön jogszabály hatálya alá utalták, de ami ennél is fontosabb, nem volt biztosított a tanműhelyi kisebb létszámú tanulócsoportok finanszírozása.

A (7) bekezdésből (8) lett, tartalmilag viszont fontos, hogy most már nem a szakképzési évfolyamokon, azok számának eggyel növelésével és a szakképzéssel párhuzamosan, hanem a szakképzést megelőzően kerülhet sor a felzárkóztatásra. Ez logikusabb is, hiszen éppen az volt a baj, hogy a tanulók egyre jelentősebb része el se jutott a szakképzésig, ahol esetleg őket felzárkóztathatták volna. Itt még életkori megkötés a bekapcsolódáshoz a tizenhatodik életév, ami miatt, mint később látható volt, sokan lemorzsolódtak még ezt megelőzően.

A 2000. szeptember 1-i módosítás csak az (5) bekezdést érintette:

„27.§. (5) Az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás, a pályaorientáció, a szakmai előkészítő, szakmai alapozó oktatás, illetve a szakmai elméleti és gyakorlati képzés időbeli tagolását, időkereteit, arányait a kerettanterv határozza meg. A gyakorlati képzésről külön jogszabály rendelkezik.”

Más szóval megjelent a kerettanterv, mint közbeeső szabályozó.

2001. január 1-től a (8) bekezdés változott:

„27.§.(8) Az, aki nem fejezte be az általános iskola nyolcadik évfolyamát és elmúlt tizenhat éves, nappali rendszerű iskolai oktatás keretében egy-két éves felzárkóztató oktatásban vehet részt, a szakiskola kilencedik-tizedik évfolyamán. A felzárkóztató oktatás eredményes befejezése után a tanuló a szakiskola első szakképzési évfolyamába léphet. A felzárkóztató oktatást jogszabályban meghatározottak szerint kell szervezni.”

Ez pontosítja annak, hogy az egyéves felzárkóztatás kilencedik, a kétéves kilencedik-tizedik évfolyamon szervezendő meg, mert ez előzőleg nem volt a törvényben egyértelmű.

Ide kívánkozik, hogy 2001 júliusában jelent meg a felzárkóztató oktatás első önálló kerettanterve, amely sajátos kettősséget mutat. A szöveges részben hangsúlyos a hagyományos tartalomoktatás helyett bevezetendő szocializációs, életviteli és más a munka világához köthető képességek fejlesztése, az óratervezésben azonban még a hagyományos tantárgystruktúrát képezi le.

2003. szeptember 1-én ismét bővült a (8) bekezdés, és kiegészült a (14)-kel:

„27.§.(8) Az, aki nem fejezte be az általános iskola nyolcadik évfolyamát, és elmúlt tizenhat éves, a nappali rendszerű iskolai oktatás keretében felzárkóztató oktatásban vehet részt. A felzárkóztató oktatás egy vagy két évig (tíz vagy húsz hónapig) tart. A felzárkóztató oktatást a következők figyelembevételével kell megszervezni:

a) A tanuló a felzárkóztató oktatás keretében elsajátítja azokat az ismereteket, amelyek a szakképzés megkezdéséhez szükségesek. A tanuló a felzárkóztató oktatás sikeres befejezése után a szakképzési évfolyamon, évfolyamokon felkészül a szakmai vizsga letételére.

b) Ha a tanuló az általános iskola

- hatodik évfolyamát sikeresen befejezte, a kétéves (húsz hónapos),

- hetedik évfolyamát sikeresen befejezte, az egyéves (tíz hónapos)

felzárkóztató oktatás befejezéséről kiállított bizonyítvány alapfokú iskolai végzettséget tanúsít.

c) Ha a tanuló az általános iskola hat évfolyamánál kevesebb évfolyamot fejezett be sikeresen, a kétéves (húsz hónapos) felzárkóztató oktatás után alapfokú iskolai végzettség hiányában is megkezdheti tanulmányait az alapfokú iskolai végzettséghez kötött szakképesítés megszerzése céljából, feltéve, hogy a szakképzési évfolyamok számát eggyel megnövelik, és minden szakképzési évfolyamon legalább háromszázötven órában biztosítják az iskolai nevelés-oktatás általános műveltséget megalapozó szakasza követelményeinek az elsajátítását. Az alapfokú iskolai végzettség meglétéhez kötött szakképesítést igazoló bizonyítvány ebben az esetben alapfokú iskolai végzettséget is tanúsít.

d) Ha a tanuló az e bekezdésben meghatározottak szerint nem szerezhet vagy nem kíván alapfokú iskolai végzettséget szerezni, a felzárkóztató oktatásban egy évig (tíz hónapig) tartó szakképzést előkészítő évfolyam keretében a szakképzésbe történő bekapcsolódáshoz szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemeket (kompetenciát) szerzi meg, és a szakképzési évfolyamon a szakmai és vizsgakövetelményekben meghatározott elméleti és gyakorlati tudáselemek (kompetencia) meglétéhez kötött szakképesítés megszerzésére készülhet fel.

e) Az, aki az e bekezdésben meghatározottak szerint alapfokú iskolai végzettséget szerzett, a nappali rendszerű iskolai oktatás keretében megkezdheti tanulmányait a szakképzési évfolyamon a tizedik évfolyam elvégzéséhez kötött szakképesítés megszerzése céljából, feltéve, hogy a szakképzési évfolyamok számát eggyel megnövelik, és a tanuló részére minden szakképzési évfolyamon legalább háromszázötven órában tanítják a nevelés-oktatás általános műveltséget megalapozó szakaszának követelményeit is.

f) Az e bekezdésben szabályozott oktatást az oktatási miniszter által e törvény 95. §-a (1) bekezdésnek j) pontja alapján kiadott pedagógiai rendszer alapján kell megszervezni.

g) *A tanuló részére biztosítani kell a kollégiumi elhelyezést, ha e nélkül nem tudna bekapcsolódni a felzárkóztató oktatásba.*”

„(14)/A (8) bekezdésben szabályozott felzárkóztató oktatást a kilencedik évfolyamon kell megszervezni, amely – az oktatási miniszter által kiadott pedagógiai rendszer szerint – egy vagy két évig (tíz vagy húsz hónapig) tart.”

Ez valóban jelentős változás, a felzárkóztató oktatás továbbfejlesztett formái jelennek meg.

Pontossá vált, milyen végzettséggel, feltételekkel lehet egy, és milyennel kétéves felzárkóztató oktatásba kapcsolódni. Az előző szabályozástól eltérően a húsz hónapos felzárkóztató oktatást is kilencedik évfolyamon kell megszervezni. Nem szükséges ettől kezdve általános iskolában tett osztályozó vizsgákkal a felzárkóztatással párhuzamosan nyolc osztályos végzettséget szerezni, mert a felzárkóztató oktatás befejezéséről kiállított bizonyítvány egyúttal alapfokú iskolai végzettséget is tanúsít.

Új fogalom az SZFP keretében megvalósuló szakképzést előkészítő évfolyam elnevezés. A Szakiskolai Fejlesztési Program keretében fejlesztett, d) pontban meghatározott felzárkóztató oktatás során a tanulók a szakképzésbe történő bekapcsolódáshoz szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemeket (kompetenciát) szerzik meg, és ezt követően pedig a megszerzett kompetenciáik által meghatározott szakmában léphetnek szakképző évfolyamra. A kompetencia alapú oktatás megteremtette a valódi feltételeit a hagyományos tantárgystruktúra felbontásának, lehetővé váltak a tanuláshoz, munkához, felnőtt életvitelhez szükséges képességfejlesztő tanórai munkaformák, a projektoktatás. Zavaró, hogy a 20 hónapos felzárkóztató oktatás is mindvégig kilencedik évfolyamon folyik.

A többcélú intézményekben szakképzettséget szerzettek számára megnyílt az egyenes út az érettségi felé is:

„27.§. (15) *Ha a szakiskolai nevelés és oktatás középiskolai nevelést és oktatást ellátó többcélú intézményben folyik, a szakiskola tanulója a szakmai vizsga letételét követően – a kilencedik-tizedik évfolyamon folytatott tanulmányainak beszámításával – folytathatja tanulmányait az érettségi vizsgára történő felkészülés céljából.*”

A 2006. január 1-től érvényes szabályozás továbbfejleszti ezt a rendszert:

„27. §. (1) *A szakiskolának – a (7)–(8), a (10) és a (12)–(14) bekezdésben meghatározott kivétellel – kilencedik-tizedik és az adott szakképesítés megszerzéséhez szükséges, az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott számú szakképzési évfolyama van. Ha a szakiskola több szakképesítés megszerzésére készít fel, a szakképzési évfolyamok száma – a felkészítési időtől függően – az egyes szakképzésekben eltérhet egymástól.*

(2) *A szakiskola kilencedik évfolyamán általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás, pályaorientáció, gyakorlati oktatás, tizedik évfolyamán a kötelező tanórai foglalkozások legfeljebb negyven százalékában szakmai alapozó elméleti és gyakorlati oktatás folyik. A gyakorlati oktatást iskolai tanműhelyben kell megszervezni.*

(3) A szakképzési évfolyamokon – az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott, a középiskola utolsó évfolyamának befejezéséhez vagy az érettségi vizsga letételéhez nem kötött szakképzettségek körében – a szakmai és vizsgakövetelmények alapján szakmai vizsgára való felkészítés folyik.

(4) A szakképzési évfolyamokon azoknak a tanulóknak, akik nem rendelkeznek alpműveltségi vizsgával – amennyiben a szakmai vizsga letételének előfeltétele ennek megléte – alpműveltségi vizsgára történő felkészítés is folyik.”

.....

„(8) A szakiskolában – a nappali rendszerű iskolai oktatás keretében – felzárkóztató oktatás szervezhető azoknak a tanulóknak, akik alapfokú iskolai végzettség hiányában kívánnak bekapcsolódni a szakképzésbe. A szülő legkorábban abban az évben kérheti, hogy gyermeke – az általános iskolai tanulmányai folytatása helyett – a következő tanítási évet a felzárkóztató oktatásban kezdhesse meg, amelyben az betölti a tizenötödik életévét. A hátrányos helyzetű tanuló esetén az iskola igazgatójának minden esetben be kell szereznie a gyermekjóléti szolgálat véleményét, és azt megküldi a továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadónak. A felzárkóztató oktatásba bekapcsolódhatnak azok a tanulók is, akik alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek, de tanulmányaikat nem kívánják a szakiskola kilencedik évfolyamán megkezdeni, illetve folytatni. Az, aki a felzárkóztató oktatás megkezdésekor a tizenhatodik életévét nem tölti be, a továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadó javaslata alapján kapcsolódhat be a felzárkóztató oktatásba. A kötelező felvételt biztosító szakiskola, ha a tankötelezettség teljesítéséhez indokolt, megszervezi a felzárkóztató oktatást. A felzárkóztató oktatás egy vagy két tanítási évig (tíz vagy húsz hónapig) tart. A felzárkóztató oktatást a következők figyelembevételével kell megszervezni:

a) A tanuló a felzárkóztató oktatás keretében elsajátítja azokat az ismereteket, amelyek a szakképzés megkezdéséhez szükségesek, továbbá megszerzi a szakképzésbe történő bekapcsolódáshoz szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemeket (kompetenciát). A tanuló a felzárkóztató oktatás sikeres befejezése után a szakképzési évfolyamon, évfolyamokon felkészül a szakmai vizsga letételére.

b) Ha a tanuló az általános iskola

– hatodik évfolyamát sikeresen befejezte, a kétéves (húsz hónapos),

– hetedik évfolyamát sikeresen befejezte, az egyéves (tíz hónapos)

felzárkóztató oktatás befejezéséről kiállított bizonyítvány alapfokú iskolai végzettséget tanúsít.

c) Ha a tanuló az általános iskola hat évfolyamánál kevesebb évfolyamot fejezett be sikeresen, a kétéves (húsz hónapos) felzárkóztató oktatás után alapfokú iskolai végzettség hiányában is megkezdheti tanulmányait az alapfokú iskolai végzettséghez kötött szakképzés megkezdése céljából, feltéve, hogy a szakképzési évfolyamok számát eggyel megnövelik, és minden szakképzési évfolyamon legalább háromszázötven órában biztosítják az iskolai nevelés-oktatás általános műveltséget megalapozó szaka-sza követelményeinek az elsajátítását. Az alapfokú iskolai végzettség meglétéhez kötött

vezethető vissza. A szakértői és rehabilitációs bizottság azoknak a gyermekeknek, tanulóknak az iratait, akik a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra vissza nem vezethető tartós és súlyos rendellenességével küzdenek, 2008. március 15-éig megküldi a nevelési tanácsadó részére. A vizsgálat eredményétől függetlenül az érintett gyermekeket, tanulókat a juttatások és a költségvetési támogatások tekintetében 2008. augusztus 31-éig sajátos nevelési igényű gyermekeknek, tanulóknak kell tekinteni. Ha az e bekezdésben szabályozott vizsgálat eredményeképpen a gyermek, a tanuló további ellátásra jogosult, anélkül, hogy a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra visszavezethető tartós és súlyos rendellenességével küzdene, ellátásáról 2008. szeptember 1-jétől a viselkedés fejlődésének organikus okra vissza nem vezethető tartós és súlyos rendellenességével küzdő gyermekre, tanulóra vonatkozó rendelkezések szerint kell gondoskodni, s így kell őt nyilvántartani.

(2) Ha a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra vissza nem vezethető tartós és súlyos rendellenességével küzdő tanuló külön osztályban, tagozaton, iskolában vesz részt gyógypedagógiai nevelésben-oktatásban, iratainak a nevelési tanácsadó részére történő megküldésével egyidejűleg – a szakértői véleményben meghatározottak szerint – intézkedni kell arról is, hogy a tanuló a következő tanítási évben átkerüljön az általános követelmények szerinti oktatásba. E rendelkezést nem kell alkalmazni, amennyiben az az iskola, amelyben a tanuló felkészítése folyik, rendelkezik a szakértői véleményben foglaltak végrehajtásához szükséges feltételekkel. Ha a tanuló a vizsgálati időszakban a nyolcadik évfolyamon folytatja tanulmányait, a bizottság javaslatot tesz arra is, hogy milyen iskolatípusban kapcsolódjon be a kilencedik évfolyamon folyó oktatásba.

(3) A tanuló lakóhelye szerint illetékes fővárosi, megyei önkormányzat által a tankötelezettség teljesítésére kijelölt szakiskola (a továbbiakban: kijelölt iskola) nem tagadhatja meg az érintett tanulók felvételét akkor sem, ha a tanuló már nem tanköteles.

(4) A kijelölt iskola egyéni ütemterv kidolgozásával, egyéni foglalkozások megszervezésével segíti a tanulókat. A kijelölt iskola előkészítő kilencedik évfolyam megszervezésével segítheti a tanulókat. Az előkészítő kilencedik évfolyam befejezését követően a tanuló a többi tanulóval közösen kezdi meg tanulmányait a kilencedik évfolyamon.

(5) A kijelölt iskola nem tagadhatja meg a felvételét azoknak a jelentkezőknek sem, akik a 2004/2005., a 2005/2006., a 2006/2007. tanítási években a pszichés fejlődés zavarai miatt vagy enyhe értelmi fogyatékoság miatt sajátos nevelési igényű tanulóként fejezték be az általános iskola nyolcadik évfolyamát. A tanuló abban az évben kezdhet utójára a szakiskolában iskolai évfolyamot a nappali rendszerű iskolai oktatásban, amelyben betölti a huszonötödik életévét.

2006-ban megszületett tehát a „többségi” (nem felzárkóztató) szakiskolai évfolyamokon folyó szakképzés jellegű oktatásra vonatkozó pontosabb szabályozás, a szakiskola kilencedik évfolyamán általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás, pályaorientáció, gyakorlati oktatás, tizedik évfolyamán a kötelező tanórai foglalkozások legfeljebb

negyven százalékában szakmai alapozó elméleti és gyakorlati oktatás folyhat. A gyakorlati oktatást iskolai tanműhelyben kell megszervezni. Ez egyúttal a gyakorlati tanulócsoporthoz szervezését is lehetővé teszi.

A felzárkóztató oktatás vonatkozásában leglényegesebb változás a bekapcsolódás életkorának egy évvel történő csökkentése: Alapfokú iskolai végzettség hiányában a tanuló a következő tanítási évet a felzárkóztató oktatásban kezdheti meg, ha betölti a tizenötödik életévét, a 16 éves kort betöltött tanulók pedig a felzárkóztató oktatásba bekapcsolódhatnak akkor is, ha alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek, de tanulmányaikat nem kívánják a szakiskola „többségi” kilencedik évfolyamán megkezdeni.

A 126.§. lehetővé tette, hogy a sajátos nevelési igényű kategóriából kikerülő tanulók szakiskolai továbbtanulása is biztosított legyen, létrehozva az „előkészítő évfolyamot”. Ez azonban nem SZFP szerinti szakmai előkészítő évfolyam, hanem olyan előkészítő, mely után a tanuló a „többségi” kilencedik évfolyamra léphet. Furcsa, hogy egy egyszeri felülvizsgálati aktust a jogalkotó beemelt a törvénybe (ezt egy miniszteri rendelet is előírhatta volna).

Ez a szabályozás azonban tartalmaz egy másik furcsaságot is. Vizsgáljunk meg ugyanis fentiek alapján a felzárkóztatásban néhány lehetséges haladási utat!

- 1 évet ugró képzés (10. évfolyam elhagyásával).
Ha egy fiatal elmúlt 15 éves, és 8 osztályt fejezett be eredményesen, a 8. osztályból a 9-be, felzárkóztató vagy szakmai előkészítő évfolyamra léphet, majd ennek eredményes befejezése után a 11-be, szakképző évfolyamra. Így lényegében megspórolja a „többségi” 9-10. évfolyam gyötrelmeit. Ez a leggyakoribb eset.
- 2 évet ugró képzés (8., 10. évfolyam elhagyásával).
Ha egy fiatal elmúlt 15 éves, és 7 osztályt fejezett be eredményesen, a 7. osztályból a 9-be, egy éves felzárkóztató vagy szakmai előkészítő évfolyamra léphet, majd ennek eredményes befejezése után a 11-be, szakképző évfolyamra. Ez is gyakran előfordul.
- 3 évet ugró képzés (6., 7., 8. évfolyam elhagyásával).
Ha egy fiatal elmúlt 15 éves, és 5 osztályt fejezett be eredményesen, a 5. osztályból a 9-be léphet, majd innen a 10-be, felzárkóztató évfolyamokra. Ezt követően a 11-től pl. egy „normálisan” 3 éves, 8 osztályos végzettségre épülő szakképesítést 4 év alatt szerezhet meg. Tehát minimum 21 éves, mire lakatos, kőműves lehet. Erre még tudomásom szerint nem volt példa.
- Akár 8 évet ugró képzés.(abszurd változat, 2-8., 10. évfolyam elhagyásával)
Ha egy fiatal elmúlt 15 éves, és 1 osztályt fejezett be eredményesen, a 9 szakmai előkészítő évfolyamra léphet, onnan pedig a 11. szakképző évfolyamra. Ez csak elvi lehetőség, ugyanis a 27.§.(8) bek. d) pont nem határoz meg minimum végzettség határt a bekapcsolódáshoz.

Bár ez felületesen szemlélve esetleg adminisztratív problémának tűnhet, mégis megfontolást érdemel újragondolása.

A legutolsó, ma is érvényes teljes verzió 2009. július 7-től érvényes (azóta is volt törvénymódosítás, de az a 27. §-t nem érintette). A változtatás az „előrehozott” szakképzésről szól, egyéni képviselői indítványként került az országgyűlés elé, mert korábban a minisztériumok, egyetértés hiányában nem terjesztették elő, bár már a novemberi kormányülésre készített eredeti szakértői szakmai anyag is tartalmazta ezt a javaslatot.

„27. §. (1) A szakiskolának – a (4)–(5), a (7)–(8), a (10) és a (14) bekezdésben meghatározott kivétellel – kilencedik-tizedik és az adott szakképesítés megszerzéséhez szükséges szakképzési évfolyama van. A szakképzési évfolyamok számát az Országos Képzési Jegyzék határozza meg. Ha a szakiskola több szakképesítés megszerzésére készít fel, a szakképzési évfolyamok száma – a felkészítési időtől függően – az egyes szakképzésekben eltérhet egymástól.

(2) A szakiskola kilencedik-tizedik évfolyamán általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás, továbbá a kötelező óra legfeljebb ötven százalékában pályaaorientáció, gyakorlati oktatás, szakmai alapozó elméleti és gyakorlati oktatás folyik, valamint – az Országos Képzési Jegyzék szerinti – elméleti és gyakorlati szakmacsoportos alapozó oktatás is folyhat. A gyakorlati oktatást iskolai tanműhelyben kell megszervezni.

(3) A szakképzési évfolyamokon az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott, a középiskola utolsó évfolyamának befejezéséhez vagy az érettségi vizsga letételéhez nem kötött szakképzettségek körében folyhat szakképzés. A szakképzési évfolyamokon a tanuló a szakmai vizsgára készül fel.

(4) A szakiskolai nevelés és oktatás – azoknak, akik alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek – megszervezhető kizárólag szakképzési évfolyamokon, a szakképzés követelményeinek és – legalább a teljes képzési idő egyharmadában az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeire épülő –, a szakképzés gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemek átadásával. A kötelező felvételt biztosító szakiskola, ha a tankötelezettség teljesítéséhez indokolt, e bekezdés szerint is köteles megszervezni a szakképzést.

(5) Kizárólag szakképzési évfolyammal működhet a szakiskola, ha olyan tanulókat készít fel a szakmai vizsgára, akik eredményesen befejezték a tizedik évfolyamot, vagy teljesítették a tankötelezettségüket, és a szakképzési évfolyamokon csak szakmai elméleti és gyakorlati képzés folyhat.

(6) A szakiskola tanulója – az átvételre és a felvételre vonatkozó rendelkezések szerint (42. §, 46. §, 66–67. §) – folytathatja tanulmányait másik szakiskola, középiskola megfelelő évfolyamán. Ha a szakiskolai nevelés és oktatás középiskolai nevelést és oktatást ellátó többcélú intézményben folyik, a szakiskola tanulója a szakmai vizsga letételét követően – tanulmányainak beszámításával – folytathatja tanulmányait az érettségi vizsgára történő felkészülés céljából.

(7) Ha a szakiskola művészeti szakmai vizsgára készít fel, a szakiskolára vonatkozó rendelkezéseket a következő eltéréssel kell alkalmazni:

a) a tanuló a tankötelezettség megszűnése előtt, az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakaszban is bekapcsolódhat a szakképzésbe,

b) a szakiskolában a nevelő és oktató munka – a központi program (tanterv) szerint – az ötödik, a hetedik vagy a kilencedik évfolyamtól kezdődhet,

c) a szakképzés követelményeinek elsajátítása az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeinek elsajátításával egyidejűleg is folyhat (a továbbiakban: párhuzamos oktatás),

d) párhuzamos oktatás esetén a tanuló az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz és a szakképzés követelményeit ugyanabban az iskolában, eltérő évfolyamokon is teljesítheti,

e) párhuzamos oktatás esetén a tanuló szakmai vizsgát a tizedik évfolyam sikeres befejezését követően tehet,

f) ha a szakmai gyakorlat keretében a tanuló művészeti előadásra készül fel, a szakmai gyakorlat ideje igazodik a próbák és az előadás idejéhez,

g) a párhuzamos oktatásban az évfolyamok számozására e törvény 25. §-ának (3) bekezdésében foglaltakat kell alkalmazni. A szakképző évfolyamok számozására és az évfolyamok számának meghatározására a 25. § (6) bekezdésében foglalt rendelkezéseket kell alkalmazni akkor, ha a szakképzést az előírt iskolai végzettséggel rendelkezők részére kiegészítő képzésként szervezik meg.

(8) A szakiskolában – a nappali rendszerű iskolai oktatás keretében – felzárkóztató oktatás szervezhető azoknak a tanulóknak, akik alapfokú iskolai végzettség hiányában kívánnak bekapcsolódni a szakképzésbe. A szülő legkorábban abban az évben kérheti, hogy gyermeke – az általános iskolai tanulmányai folytatása helyett – a következő tanítási évet a felzárkóztató oktatásban kezdhesse meg, amelyben az betölti a tizenötödik életévét. A felzárkóztató oktatásba bekapcsolódhatnak azok a tanulók is, akik alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek, de tanulmányaikat nem kívánják a szakiskola kilencedik évfolyamán megkezdeni, illetve folytatni. A kötelező felvételt biztosító szakiskola, ha a tankötelezettség teljesítéséhez indokolt, megszervezi a felzárkóztató oktatást. A felzárkóztató oktatás egy vagy két tanítási évig (tíz vagy húsz hónapig) tart. A felzárkóztató oktatást a következők figyelembevételével kell megszervezni:

a) A tanuló a felzárkóztató oktatás keretében elsajátítja azokat az ismereteket, amelyek a szakképzés megkezdéséhez szükségesek, továbbá megszerzi a szakképzésbe történő bekapcsolódáshoz szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemeket (kompetenciát). A tanuló a felzárkóztató oktatás sikeres befejezése után a szakképzési évfolyamon, évfolyamokon felkészül a szakmai vizsga letételére.

b) Ha a tanuló az általános iskola

– hatodik évfolyamát sikeresen befejezte, a kétéves (húsz hónapos),

– hetedik évfolyamát sikeresen befejezte, az egyéves (tíz hónapos)

felzárkóztató oktatás befejezéséről kiállított bizonyítvány alapfokú iskolai végzettséget tanúsít.

c) Ha a tanuló az általános iskola hat évfolyamánál kevesebb évfolyamot fejezett be sikeresen, a kétéves (húsz hónapos) felzárkóztató oktatás után alapfokú iskolai végzettség hiányában is megkezdheti tanulmányait az alapfokú iskolai végzettséghez

kötött szakképesítés megszerzése céljából, feltéve, hogy a szakképzési évfolyamok számát eggyel megnövelik, és minden szakképzési évfolyamon legalább háromszázötven órában biztosítják az iskolai nevelés-oktatás általános műveltséget megalapozó szakasza követelményeinek az elsajátítását. Az alapfokú iskolai végzettség megletéhez kötött szakképesítést igazoló bizonyítvány ebben az esetben alapfokú iskolai végzettséget is tanúsít.

d) Ha a tanuló az e bekezdésben meghatározottak szerint nem szerezhethet vagy nem kíván alapfokú iskolai végzettséget szerezni, a felárkóztató oktatásban egy évig (tíz hónapig) tartó szakképzést előkészítő évfolyam keretében a szakképzésbe történő bekapcsolódáshoz szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemeket (kompetenciát) szerzi meg, és a szakképzési évfolyamon a szakmai és vizsgakövetelményekben meghatározott elméleti és gyakorlati tudáselemek (kompetencia) megletéhez kötött szakképesítés megszerzésére készülhet fel.

e) Az, aki az e bekezdésben meghatározottak szerint alapfokú iskolai végzettséget szerzett, a nappali rendszerű iskolai oktatás keretében megkezdheti tanulmányait a szakképzési évfolyamon a tizedik évfolyam elvégzéséhez kötött szakképesítés megszerzése céljából, feltéve, hogy a szakképzési évfolyamok számát eggyel megnövelik, és a tanuló részére minden szakképzési évfolyamon legalább háromszázötven órában tanítják a nevelés-oktatás általános műveltséget megalapozó szakaszának követelményeit is.

f) Az e bekezdésben szabályozott oktatást az oktatásért felelős miniszter által e törvény 95. §-a (1) bekezdésnek j) pontja alapján kiadott pedagógiai rendszer alapján kell megszervezni.

g) A tanuló részére biztosítani kell a kollégiumi elhelyezést, ha e nélkül nem tudna bekapcsolódni a felárkóztató oktatásba.

(9) A sajátos nevelési igényű tanulók iskolai nevelése és oktatása céljából a szakiskola speciális szakiskolaként vagy készségfejlesztő speciális szakiskolaként is működhet.

(10) A szakiskola

a) speciális szakiskolaként működik, ha a többi tanulóval fogyatékosága miatt együtt haladásra képteleneket készíti fel szakmai vizsgára, vagy nyújt részükre munkába álláshoz és életkedéshez szükséges ismereteket; a munkába álláshoz és életkedéshez szükséges ismeretek átadása esetén a szakképzési évfolyamok száma kettő,

b) készségfejlesztő speciális szakiskolaként működik, ha a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók részére biztosítja az életkedéshez való felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását. Ebben az esetben a szakképzési évfolyamok száma kettő.

(11) A speciális szakiskola (tagozat, osztály; csoport) működésére, a tanulók jogállására, Munkaerő-piaci Alapból történő támogatására a szakiskolákra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. E rendelkezéseket kell alkalmazni a készségfejlesztő speciális szakiskolára is abban az esetben, ha a tanulók a tanítási év átlagában a

szakképzésre vonatkozó rendelkezések szerint legalább heti tizenöt óra gyakorlati képzésben vesznek részt.

(12) Az értelmi fogyatékos tanulók képességét fejlesztő szakiskola (tagozat, osztály) előkészítő szakiskolaként (tagozatként, osztályként) működik, ha a nevelés-oktatás kizárólag a kilencedik-tizedik évfolyamon folyik. A tanuló a kilencedik-tizedik évfolyamon felkészülhet a speciális szakiskola vagy a készségfejlesztő szakiskola szakképzési évfolyamán történő továbbtanulásra.

(13)

(14) A (8) bekezdésben szabályozott felzárkóztató oktatást a kilencedik évfolyamon kell megszervezni, amely – az oktatásért felelős miniszter által kiadott pedagógiai rendszer szerint – egy vagy két évig (tíz vagy húsz hónapig) tart. A (9)–(10) bekezdésben szabályozott szakiskola kilencedik évfolyammal működik, amelynek időtartama két évig (húsz hónapig) tart abban az esetben, ha olyan tanulókat készít fel, akik nem rendelkeznek alapfokú iskolai végzettséggel.

(15) Ha a szakiskolai nevelés és oktatás középiskolai nevelést és oktatást ellátó többcélú intézményben folyik, a szakiskola tanulója a szakmai vizsga letételét követően – a kilencedik-tizedik évfolyamon folytatott tanulmányainak beszámításával – folytathatja tanulmányait az érettségi vizsgára történő felkészülés céljából.”

A változás szerint a „többségi” kilencedik-tizedik évfolyamon a szakképzés jellegű oktatás óraszám az összes óraszám 40%-áról 50%-ra nőtt, és ennek keretében már Országos Képzési Jegyzék szerinti elméleti és gyakorlati szakmacsoportos alapozó oktatás, azaz egyértelműen szakképzés is folyhat.

2009. szeptember 7-én az OKM-SZMM közös közleményt adott ki ezzel kapcsolatban:

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2009. évi XLIX. törvénnyel történő módosításával egy újabb képzési forma, az előrehozott szakképzés jelent meg a szakiskolai képzés rendszerében, amelyet a módosított törvény 27. §-ának (4) új bekezdése határoz meg az alábbiak szerint: „A szakiskolai nevelés és oktatás - azoknak, akik alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek - megszervezhető kizárólag szakképzési évfolyamokon, a szakképzés követelményeinek és - legalább a teljes képzési idő egyharmadában az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeire épülő -, a szakképzés gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemek átadásával.” A szakképzés központi irányításáért felelős tárca szakiskolai szakképesítések meghatározott körére tervezi bevezetni az új képzési formát.

A középfokú iskola felvételi tájékoztatót készít, melyet minden év október 31-éig köteles a honlapján nyilvánosságra hozni, valamint a közoktatás információs rendszerében a nyilvánosság számára közzétett, az iskolára vonatkozó dokumentumok között elhelyezni. A középfokú iskola a tanulmányi területek belső kódját és az adott terület fő jellemzőit az Oktatási és Kulturális Minisztérium által a minisztérium honlapján szeptember 30-áig közzétett közleményben foglaltak szerint állapítja meg, és ok-

tóber 15-éig elektronikus formában küldi meg az Oktatási Hivatalnak. A tanulmányi területek fő jellemzői között a szakiskoláknak meg kell jelölniük, hogy a Kt. 27. § (4) szerinti („előrehozott”) szakképzésben a szakképzés megkezdésekor hatályos OKJ-ben meghatározottak közül mely szakképesítés megszerzésére készítene fel. Azon szakképesítések körét, amelyben előrehozott szakképzés indítható az OKJ határozza meg. Tekintettel arra, hogy az OKJ módosításáról szóló rendelet kiadása folyamatban van, de még nem jelent meg, e közlemény melléklete tartalmazza a fenti szakképesítések tervezett körét.

Az előrehozott szakképzésben a képzési idő 3 év, amelyből egy tanév óraszám (kb. 1000 óra) az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeire épülő, a szakképzés gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemek átadására fordítható.

Tantervekre vonatkozó információként megjeleníthető: a helyi tanterv a Kt. 27. § (4) szerinti („előrehozott”) szakképzéshez készült kerettanterv és központi program alapján készül.

Az iskolák októberi tájékoztatási kötelezettsége nem jelenti azt, hogy az iskolák nem indíthatnak a tájékoztatóban megjelentektől eltérő képzést, ha annak feltételei éppen ezen időszakban válnak biztosítottá. A felvételi tájékoztató megjelenése (október 31.) és a jelentkezési határidő közötti időszakban az iskola módosíthatja a tájékoztatóban megjelent információkat, valamint az Oktatási Hivatalnak történt bejelentés alapján a hivatal módosítja az elektronikus tanulmányi terület jegyzéket

MELLÉKLET A KÖZLEMÉNYHEZ

Alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező tanulók részére a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 27. § (4) bekezdése szerinti szakiskolai nevelés és oktatás keretében folytatott képzésben 3 éves képzési idejű szakképesítések/szakképesítés-elágazások:

1. 33 582 01 1000 00 00 Ács-állványozó
2. 31 521 20 0010 31 01 Állattenyésztési gépüzemeltető, gépkarbantartó
3. 31 621 03 0010 31 01 Állattenyésztő (baromfi és kisállat)
4. 31 621 03 0010 31 02 Állattenyésztő (juh és kecske)
5. 31 621 03 0010 31 03 Állattenyésztő (sertés)
6. 31 621 03 0010 31 04 Állattenyésztő (szarvasmarha)
7. 31 521 08 0010 31 01 Autógyártó
8. 33 621 01 0000 00 00 Borász
9. 33 542 01 1000 00 00 Bórdíszműves
10. 33 582 03 1000 00 00 Burkoló
11. 31 341 01 0010 31 01 Bútor- és lakástextil-eladó
12. 33 543 01 1000 00 00 Bútorasztalos
13. 33 542 02 1000 00 00 Cipész, cipőkészítő, cipőjavító
14. 33 811 01 0000 00 00 Cukrász

15. 33 542 05 0010 31 01 Csecsemő- és gyermekruha-készítő
16. 31 215 02 0010 31 01 Csipkekészítő
17. 31 622 01 0010 31 01 Dohánykertész
18. 33 541 01 0000 00 00 Édesipari termékgyártó
19. 33 521 01 1000 00 00 Elektromechanikai műszerész
20. 33 522 04 0000 00 00 Elektronikai műszerész
21. 31 341 01 0010 31 02 Élelmiszer- és vegyi áru-eladó
22. 31 582 09 0010 31 01 Energiahasznosító berendezés szerelője
23. 31 582 07 1000 00 00 Épület- és építménybádogos
24. 31 521 01 0010 31 01 Erdészeti gépszerelő, gépjavító
25. 31 521 20 0010 31 02 Erdészeti gépüzemeltető, gépkarbantartó
26. 31 623 01 1000 00 00 Erdészeti szakmunkás
27. 31 215 02 0010 31 02 Fajátékkészítő
28. 31 215 02 0010 31 03 Faműves
29. 31 215 02 0010 31 04 Fazekas
30. 33 542 05 0010 31 02 Férfiszabó
31. 33 582 04 1000 00 00 Festő, mázó és tapétázó
32. 33 815 01 1000 00 00 Fodrász
33. 33 621 02 1000 00 00 Gazda
34. 31 582 09 0010 31 02 Gázfogyasztóberendezés- és csőhálózat-szerelő
35. 31 521 09 01000 00 00 Gépi forgácsoló
36. 31 521 10 1000 00 00 Géplakatos
37. 31 215 02 0010 31 05 Gyékény-, szalma és csuhéjtárgykészítő
38. 31 622 01 0010 31 02 Gyümölcsstermesztő
39. 31 521 08 0010 31 02 Háztartási gépgyártó
40. 31 521 11 0000 00 00 Hegesztő
41. 31 541 01 1000 00 00 Húsipari termékgyártó
42. 33 522 02 0000 00 00 Hűtő- és klímaberendezés-szerelő, karbantartó
43. 33 346 01 1000 00 00 Irodai asszisztens
44. 31 525 02 1000 00 00 Járműfényező
45. 31 525 03 1000 00 00 Karosszérialakatos
46. 33 542 04 1000 00 00 Kárpitos
47. 33 525 01 0010 33 01 Kerékpárszerelő
48. 31 521 01 0010 31 02 Kertészeti gépszerelő, gépjavító
49. 31 521 20 0010 31 03 Kertészeti gépüzemeltető, gépkarbantartó
50. 31 215 02 0010 31 06 Kézi és gépi hímző
51. 31 543 05 0000 00 00 Kishajóépítő, -karbantartó
52. 31 215 02 0010 31 07 Kosárfonó és fonottbútor-készítő
53. 31 582 14 0000 00 00 Kőfaragó, műköves és épületszobrász
54. 31 582 15 1000 00 00 Kőműves
55. 31 582 09 0010 31 03 Központifűtés- és csőhálózat-szerelő

-
56. 31 621 04 0000 00 00 Lótartó és -tenyésztő
 57. 31 521 01 0010 31 03 Mezőgazdasági gépszerelő, gépjavító
 58. 33 525 01 0010 33 02 Motorkerékpár-szerelő
 59. 31 341 01 0010 31 03 Műszakicikk eladó
 60. 31 215 02 0010 31 10 Nemezkészítő
 61. 31 215 02 0010 31 11 Népi bőrműves
 62. 33 542 05 0010 31 02 Női szabó
 63. 31 521 20 0010 31 04 Növénytermesztési gépüzemeltető, gépkarbantartó
 64. 31 725 01 0000 00 00 Optikai üvegsziszoló
 65. 31 812 01 0000 00 00 Panziós, falusi vendéglátó
 66. 33 541 04 0000 00 00 Pék
 67. 33 811 02 1000 00 00 Pincér
 68. 31 341 01 0010 31 04 Porcelán- és edényáru-eladó
 69. 31 341 01 0010 31 05 Ruházati eladó
 70. 33 811 03 1000 00 00 Szakács
 71. 31 521 21 1000 00 00 Szerkezetlakatos
 72. 33 521 08 0000 00 00 Szerszámkészítő
 73. 33 762 01 0010 33 02 Szociális gondozó és ápoló
 74. 31 622 01 0010 31 03 Szőlőtermesztő
 75. 31 215 02 0010 31 08 Szőnyegszövő
 76. 31 215 02 0010 31 09 Takács
 77. 33 541 06 0000 00 00 Tartósítóipari termékgyártó
 78. 31 582 17 0000 00 00 Tetőfedő
 79. 31 582 18 1000 00 00 Útépítő
 80. 31 841 02 1000 00 00 Vasúti pályamunkás
 81. 33 524 01 0000 00 00 Vegyi- és kalorikusgép szerelő és karbantartó
 82. 33 522 04 0100 00 00 Villanyszerelő
 83. 31 853 06 1000 00 00 Vízműkezelő
 84. 31 582 09 0010 31 04 Vízvezeték- és vízkészülék-szerelő
 85. 31 341 01 0010 31 06 Zöldség-gyümölcs eladó
 86. 31 622 01 0010 31 04 Zöldségtermesztő

Lehetővé vált tehát a nyolcadik után közvetlenül kezdődő, 3 éves „előrehozott szak-képzés” 86 meghatározott szakmában, melynek keretében a teljes képzési idő egyhar-madában az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeire épülő, a szakképzés gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemek átadá-sa is megvalósul. A közismereti képzés azonban itt már nem feltétlenül tantárgystruk-túrájú, lehetőség van a felzárkóztatáshoz kifejlesztett tananyagmodulok, projektoktatás bevezetésére, megszervezésére is.

Itt tartunk most. Az előrehozott szakképzés lehetősége egyes szakmai körökből nem váltott ki egyértelmű lelkesedést, azzal azonban mindenki egyetért, hogy valamit tenni

kell a hatékonyabb működés érdekében. Kérdés, hogy ez ilyen jogi eszközökkel oldandó-e meg, illetve milyen más intézkedések szükségesek a problémakör kezelése érdekében.

2. A SZAKISKOLAI OKTATÁS NORMATÍV FINANSZÍROZÁSÁNAK ALAKULÁSA

A közoktatás, benne a szakiskolai oktatás finanszírozásának elveit a többször módosított 1993. évi LXXIX., közoktatásról szóló törvény a következőképpen szabályozza:

118. § (1) *A közoktatás rendszerének működéséhez szükséges fedezetet az állami költségvetés és a fenntartó hozzájárulása biztosítja, melyet a tanuló által igénybe vett szolgáltatás díja és a közoktatási intézmény más saját bevétele egészíthet ki.*

(2) A közoktatás feladatainak ellátását szolgáló költségvetési hozzájárulás összegét az éves költségvetési törvényben kell meghatározni.

(3) A központi költségvetés az állami szervek és a helyi önkormányzatok, valamint a nem állami, nem helyi önkormányzati intézményfenntartók részére az általuk fenntartott nevelési-oktatási intézmények működéséhez – a gyermek-, tanulói létszámot, valamint az ellátott feladatokat figyelembe véve – normatív költségvetési hozzájárulást biztosít.

102. § (2) *A fenntartó*

b) meghatározza a közoktatási intézmény költségvetését.

Ennek a szabályozásnak az a lényege, hogy az állam nem biztosítja az oktatási intézmények működtetésének teljes költségét, hanem ehhez csak hozzájárul, azt a normatívák és a tényleges működési költségek különbözetével a fenntartóknak kell kiegészíteniük.

Természetesen az iskolák sok esetben pályázati és egyéb forrásokból normatív támogatáson kívüli forrásokhoz is jutnak, de azokat kizárólag fejlesztésekre, és nem működtetésre használhatják fel. Ebben a fejezetben kizárólag az állami normatívák alakulásának elemzésére kerül sor, itt nincs mód a rendelkezésre álló iskolai pénzkeretek és szükséges ráfordítások összehasonlítására sem. Erre ez a tanulmány azért sem vállalkozhat, mert a fenntartók a pénzkereteket általában havi bontásban, és nem iskola-típusra vagy évfolyamokra bontva folyósítják, így legtöbbször maguk az iskolák se tudnak bontott összehasonlítást végezni. Ettől függetlenül a monitorozás során bármikor kérdeztük az iskolákat a szakiskolai oktatás normatív finanszírozásáról, a domináns válasz mindig az volt, hogy szükséges lenne a normatívák emelése, mert a rendelkezésre álló pénzkeretek csak alig elégségesek a működés biztosítására, a fejlesztések során beszerzett eszközök működtetése, de sokszor még a kréta megvásárlása is gondot okoz. Ebben valószínű, hogy a fenntartók nehéz anyagi helyzete is szerepet játszik, ami sok egyéb mellett a településnagyságtól is függ, így pl. a fővárosban kevésbé okozott gondot, mint a kisvárosok többségében.

Ha végignézzük az aktuális költségvetési törvényekben a normatívák alakulását, az aggodalmak csak részben jogosak. Az első táblázat mindig az előző év bázisáról kiindulva azt mutatja meg, hogy a következő évi normatíva reálértéke az inflációs ráta függvényében mennyire követte a költségek átlagos változását.

Az első adatsor a szakiskolai „többségi” évfolyamok normatíváinak változását, a második az 1996-ban bevezetett felzárkóztató oktatás normatíváinak alakulását mutatja be 1993-tól 2007-ig. 2008 ebben a vonatkozásban azért nem kezelhető, mert ekkor az állami költségvetés már nem Ft/fő alapú, hanem az iskolák különböző mutatóit figyelembe vevő, iskolánként eltérő finanszírozásra tért át. (Ennek számítási módja a függelékben látható.).

2.1. táblázat

év	inflációs ráta (%) [*]	szakiskolai 9-10. normatíva (Ft/fő) ^{**}	reálérték változása az előző évhez (%) [*]	szakiskolai elzárkóztató évf. normatíva (Ft/fő) ^{**}	reálérték változása az előző évhez (%)
1993	22,5	62500	xxx	xxx	xxx
1994	18,8	62500	-18,8	xxx	xxx
1995	28,2	62500	-28,2	xxx	xxx
1996	23,5	54 000	-30,1	xxx	xxx
1997	18,5	70 000	0	80 000	xxx
1998	14,2	76 000	-5,0	76 000	-17,0
1999	10,0	108 000	+29,2	129 200	+52,5
2000	10,0	115 000	-3,2	141 000	-0,9
2001	9,1	120 300	-4,2	240 600	+60,6
2002	5,2	135 300	+6,9	270 600	+6,7
2003	4,7	240 000	+69,4	480 000	+180
2004	6,8	248 000	-3,3	496 000	-3,1
2005	3,5	262 000	+2,1	524 000	+2,1
2006	4,0	262 000	-3,9	524 000	-3,9
2007/1-8	7,9	262 000	-7,3	524 000	-7,7
2007/9-12	7,9	262 000		262 000	-53,7
2008	6,0	változó		mint a 9-10.	

* Forrás: KSH

**Forrás: Törvények a Magyar Köztársaság évi költségvetéseiről (lásd Függelék)

Az adatok alapján látható, hogy a reálérték nagy ingadozásokat mutat. 1993 és 1996 között még kifutó rendszerben a régi típusú szakmunkásképzés is jelen volt, így ezek az adatok kevéssé összevethetők a későbbiekkel, de világos, hogy a reálérték változása jelentősen az infláció által indokolt alatt maradt. 1997-ben éppen 0 értéket adott, 1999-ben közel 30%-os pozitívumot mutatott, 2002-ben ismét a pozitív oldalra lépett át, 2003-ban pedig eddig a legnagyobb, csaknem 70%-os reálérték növekedés következett be. Miután 2006 óta a normatívák nem növekedtek, azóta folyamatos a csökkenés. A felzárkóztató oktatás kétszeres normatívájának 2001-es bevezetése jelentős pozitív, megszüntetése pedig 2007 szeptemberétől drámai negatív fordulat.

A normatívák alakulását több tényező jelentősen befolyásolta, pl. a 2002-es kormányváltást követő 50%-os pedagógusbér-emelés a 2003-as 69,4%-os reálérték-változás fő indoka. Az ugyanis a normatíva nagy részét „elvitte” – e nélkül nem lehetett volna kifizetni a jócskán megemelt béreket – bár azon felül is több maradt a működésre.

A következő táblázatok az adatokat valamelyik év bázisához viszonyítják, megmutatják, hogy mennyinek kellett volna lennie a normatívának, ha inflációkövető lett volna, illetve ehhez képest hány %-os az elmaradás.

2.2. táblázat. A többségi 9-10. évfolyamos normatívák az 1993-as bázishoz képest:

év	inflációs ráta (%)	szakiskolai 9-10. normatíva (Ft/fő)	inflációval növelt reálérték lenne	reálérték növekedés/elmaradás (%)
1993	22,5	62.500	xxx	xxx
1994	18,8	62.500	74 250	-15,9
1995	28,2	62.500	95 190	-34,3
1996	23,5	54 000	117 550	-54,1
1997	18,5	70 000	163 750	-57,3
1998	14,2	76 000	187 000	-59,4
1999	10,0	108 000	205 700	-47,5
2000	10,0	115 000	226 300	-49,2
2001	9,1	120 300	246 900	-51,3
2002	5,2	135 300	259 700	-47,9
2003	4,7	240 000	271 900	-11,8
2004	6,8	248 000	290 400	-14,7
2005	3,5	262 000	300 600	-12,9
2006	4,0	262 000	312 600	-17,2

év	inflációs ráta (%)	szakiskolai 9-10. normatíva (Ft/fő)	inflációval növelt reálérték lenne	reálérték növekedés/elmaradás (%)
2007/1-8	7,9	262 000	337 300	-22,4
2007/9-12	7,9	262 000	337 300	-22,4
2008	6,0	változó		

Ha 1993-hoz viszonyítunk, az elmaradás minden évben kimutatható, legkisebb 2003 és 2005 között.

2.3. táblázat. A többségi 9-10. évfolyamos normatívák az 1997-es bázishoz képest

év	inflációs ráta (%)	szakiskolai 9-10. normatíva (Ft/fő)	inflációval növelt reálérték lenne	reálérték növekedés/ elmaradás (%)
1997	18,5	70 000	xxx	xxx
1998	14,2	76 000	79 900	-4,9
1999	10,0	108 000	87 900	+22,9
2000	10,0	115 000	96 700	+18,9
2001	9,1	120 300	105 500	+14,0
2002	5,2	135 300	111 000	+21,9
2003	4,7	240 000	116 200	+106,5
2004	6,8	248 000	124 100	+99,8
2005	3,5	262 000	128 500	+103,9
2006	4,0	262 000	133 600	+96,1
2007/1-8	7,9	262 000	144 200	+81,7
2007/9-12	7,9	262 000	144 200	+81,7
2008	6,0	változó		

Egészen más a kép, ha 1997-et tekintjük kiindulásnak, ehhez képest 2000-től folyamatosan a pozitív tartományban vagyunk, 2003 és 2005 között 100% közelében.

2.4. táblázat. A többségi 9-10. évfolyamos normatívák a 2001-es bázishoz képest:

év	inflációs ráta (%)	szakiskolai 9-10. normatíva (Ft/fő)	inflációval növelt reálérték lenne	reálérték növekedés/ elmaradás (%)
2001	9,1	120 300	xxx	xxx
2002	5,2	135 300	126 600	+6,9
2003	4,7	240 000	132 500	+81,1
2004	6,8	248 000	141 500	+75,3
2005	3,5	262 000	146 500	+78,8
2006	4,0	262 000	152 300	+72,0
2007/1-8	7,9	262 000	164 400	+59,4
2007/9-12	7,9	262 000	164 400	+59,4
2008	6,0	változó		

Hasonló a helyzet 2001-es bázison is, tehát az állami hozzájárulás reálértéke nem csökkent, hanem jelentősen nőtt, hat év alatt mintegy 60%-kal.

2.5. táblázat. A többségi 9-10. évfolyamos normatívák 2004-es bázishoz képest:

év	inflációs ráta (%)	szakiskolai 9-10. normatíva (Ft/fő)	inflációval növelt reálérték lenne	reálérték növekedés/ elmaradás (%)
2004	6,8	248 000	xxx	xxx
2005	3,5	262 000	256 700	+2,1
2006	4,0	262 000	266 900	-1,9
2007/1-8	7,9	262 000	288 000	-9,9
2007/9-12	7,9	262 000	288 000	-9,9
2008	6,0	változó		

Ha viszont az utolsó négy év adatait vetjük össze ilyen módon, akkor már nem kedvező a kép, ismét negatív tartományba került, és a normatívák változatlansága miatt egyre rosszabb a %-os arány, 2007 év végére csaknem 10%-kal kevesebbet ért a támogatás, mint 2004-ben.

Ugyanezen az elven a felzárkóztató normatívák összehasonlítása:

2.6. táblázat. Felzárkóztató normatívák az 1997-es bázishoz viszonyítva:

év	inflációs ráta (%)	szakiskolai felzárkóztató évf. normatíva (Ft/fő)	inflációval növelt reálérték lenne	reálérték növekedés/ elmaradás (%)
1997	13,5	80 000	xxx	xxx
1998	14,2	76 000	91 400	-16,9
1999	10,0	129 200	100 500	+28,6
2000	10,0	141 000	110 600	+27,4
2001	9,1	240 600	120 700	+99,3
2002	5,2	270 600	126 600	+113,7
2003	4,7	480 000	132 600	+262,0
2004	6,8	496 000	141 600	+250,3
2005	3,5	524 000	146 500	+257,7
2006	4,0	524 000	152 400	+243,8
2007/1-8	7,9	524 000	164 400	+218,7
2007/9-12	7,9	262 000	177 400	+47,7
2008	6,0	mint a 9-10.		

Ebből az adatsorból világosan látszik a felzárkóztató normatíva többségihez képest kétszeresre növelése 2001-ben, és annak megszüntetése 2007. augusztus 31-vel.

2.7. táblázat. Felzárkóztató normatívák a 2001-es bázishoz viszonyítva

év	inflációs ráta (%)	szakiskolai felzárkóztató évf. normatíva (Ft/fő)	inflációval növelt reálérték lenne	reálérték növekedés/ elmaradás (%)
2001	9,1	240 600	xxx	xxx
2002	5,2	270 600	262 500	+3,1
2003	4,7	480 000	274 800	+74,7
2004	6,8	496 000	293 500	+690
2005	3,5	524 000	303 800	+72,5
2006	4,0	524 000	315 900	+65,9
2007/1-8	7,9	524 000	340 900	+53,7
2007/9-12	7,9	262 000	340 900	-23,1
2008	6,0	változó		

A folyamatosan pozitív ráta a kétszeres normatíva megszüntetésével a jelentősen pozitív tartományból majdnem 25%-os negatívba kerül át.

2.8. táblázat. Felzárkóztató normatívák a 2004-es bázishoz viszonyítva

év	inflációs ráta (%)	szakiskolai felzárkóztató évf. normatíva (Ft/fő)	inflációval növelt reálérték lenne	reálérték növekedés/ elmaradás (%)
2004	6,8	496 000	xxx	xxx
2005	3,5	524 000	513 400	+2,1
2006	4,0	524 000	533 900	-1,9
2007/1-8	7,9	524 000	576 100	-9,1
2007/9-12	7,9	262 000	576 100	-54,5
2008	6,0	változó		

Ez a közelmúltbeli összehasonlítás érzékelteti legjobban, hogyan lehetetlenül el a felzárkóztató oktatásban a kis létszámú tanulócsoportok indítása. Bár a különböző fejlesztési programok (Szakiskolai Fejlesztési Program, Dobbantó program) által nyújtott pénzbeli és egyéb támogatások még fenntartják néhány iskolában a felzárkóztató jellegű oktatást, mert valahogy kigazdálkodják – a legtöbb helyen más tanulócsoportok létszámának növelésével – a felzárkóztatás működtetésének többletköltségét, hosszú távon azonban, ha a finanszírozás jelentősen nem javul, nagy a valószínűsége a fenntarthatóság megszűnésének.

Sz. Tóth Gyula könyvismertetése az oktatás és a szakképzés legtágabb társadalmi háttérének időszerű kérdéseiből villant fel néhányat. E részletes bemutató ürügyén a Szakképzési Szemlében szülehetnek további háttér tanulmányok, melyek remélhetően részletesen elemzik a szakképzés legégetőbb alapkérdéseinek társadalmi gyökereit.

SZ. TÓTH GYULA

MILY KORBAN ÉLÜNK?¹

(A SZAKKÉPZÉS TÁRSADALMI DIMENZIÓI)

ELŐSZÓ

Az indító címre, elsősre, tétova kérdés válaszul: *Elhúzódo magyar reformkor – csapdák-
kal, vágányokkal, zárványokkal?* Eredjünk hát nyomába. Amatőr szociológusként közelítetek, mert nincs papírom e végzettségről, vagyis nem vagyok „szakos”. De értelmiségi vagyok, és társadalmi vállalkozónak tartom magam, s részt kívánok venni a Miszlivetz Ferenc felvetette „társasjátékban”. Sőt már régóta részt veszek benne, csak vagy én nem ismerem a játékszabályokat eléggé, vagy folyton változnak, vagy a játékosok nem tartják be azokat, vagy én vagyok ügyetlen. (Nagyon kell figyelni.) Egyébként is szociológusok vagyunk kicsit mindannyian, a nem értelmiségiek is. A társadalom tagjaiként részesei (alkotói, szenvedői, rombolói) vagyunk e nagy közösségnek, s azt sem mondhatjuk el, hogy együtt sírunk, együtt nevetünk, ahogy sokan hitegetik egymást.

Korunk rendkívül összetett, bonyolult, tudományosan fogalmazva: „új összetételű világ”. Mi a szociológus feladata? Mit szeretne? És mire vállalkozik? Ha teljes újjáépítésben gondolkodik, lehet, hogy sokat markol és keveset fog... és kesereg. Az átalakítás az ő dolga lenne? Mit szólnak ehhez az iskolák polgárai, a tanárok, a diákok? És mit szólnak a szülők? A szakképzés a társadalomban fontos szerepet tölt be, az ott dolgozókat érdekli sorsuk alakulása, nemcsak szakmai és anyagi szempontból, hanem az is,

1 Hankiss Ivan: *TALÁLJUK KI...!* Tanulmányok Hankiss Elemér tiszteletére, szerk. Miszlivetz Ferenc, Budapest – Szombathely, MTA Politikai Tudományok Intézete – Savaria University Press, 2008.

hogy miként mozog a társadalom, milyen csapdák várnak ránk, milyen dilemmákkal kell megbirkózni. Tanuló és tanár sok esetben maga is bizonytalan, jól esne egy kis tájékozódás, egy ki beszélgetés. De szorít a tanterv, a követelmények, rohanunk, és nem mindig figyelünk a másokra. Pedig egy-egy tanulási probléma mögött lehet, hogy nehéz sors, éppen társadalmi jellegű csapdahelyzet lapul meg.

Az iskola a társadalmi élet színtere, váltunk hát szót létezésének eme oldaláról. Oktatóknak, osztályfőnököknek ehhez kívánunk anyagot szolgáltatni ezzel az elemző írással. Talán az életre, a végzés utáni létezésre is sikerül útravalót adni diákjainknak. A Szakképzési Szemle már sokszor foglalkozott a szakképzés-tudás és az általános műveltség kérdéskörével, a summázat az volt, hogy korunkban a szakképzésben részesülő tanulóknak biztosítani kell az általános műveltségnek legalább az alapjait, ami a szakma eredményes végzéséhez, további tanulmányaihoz és létminőségének folyamatos javításához elengedhetetlenül szükséges. (Loránd F.) Ugyanitt én is azt fogalmaztam meg, hogy „a szakképzésnek az embernevelésre (is) kell koncentrálni, hogy a tanuló képes legyen alkalmazkodni (átlátni, vállalni) a megújuló munkahelyzethez (...) hogy el tudjon igazodni a társadalmi létezés bonyolultságában, el tudja látni különböző társadalmi szerepeit”. (Sz. Tóth Gy.) Tehát a továbbiakban mindenkit társadalmi gondolkodónak tartunk. A szakképzésben oktatók az értelmiség fontos részét képezik, a szakmunkás munkakultúrája nagyban meghatározza egy társadalom kultúráját, a tudások, a tudományok közötti „átjárás” e területen már régóta működik. Mert nem az a kérdés, ki értelmiségi, hanem, hogy ki értelmes. Fókuszáljunk hát a szak(képzés)/munkás összefüggés tágabb dimenzióira, néhány összefüggés felfedezésének reményében.

Térjünk vissza a kötethez, amely egy fantasztikusan gazdag, összetett életműnek állít emléket és egy nagy formátumú alkotó előtt tiszteleg. A tisztelgő tanulmányok méltóak Hankiss Elemérhez. Amikor a szerzők ünnepélyesen fejet hajtanak és a színes, „ötletgazdag” hankissi életművet mintegy körbefonják-értékelik, ugyanakkor a témák hatalmas területéhez hozzáteszik saját kutatásaik eredményeit, amivel egyszersmind új szempontokat, új irányokat és módszereket is felvetnek. A szerzők ismert nevek, ismert vagy ismerhető gondolatrendszerekkel, különböző státuszokkal, populárisabb vagy kevésbé populáris pozícióban, a nagyközönség részéről eltérő megítélésekkel, vegyesen az idősebb és a fiatalabb generációból. Szóval egy igencsak összetett, nagy társaságot sikerült összehozni. Vitathatatlan, hogy mind jelentős alkotók egy széles műveltségi térben, ahol multi- és interdiszciplináris dimenziókat járnak át. Egy jól felkészült társadalomkutatói csoport vállalkozását jelzi a munka, mely nagy energiákat mozgósítva, új elméleti és metodikai aspektusokat felvonultatva, eltérő pályáival, azonos, hasonló és mégis más-más gondolatrendszerekkel, nézetekkel, megközelítésekkel, szinte kitapintható „szellemi barikádokat” húz a sorok mögé.

A fentiekkel szinte mindent elintéztem, még rövid ismertető sorok kíváncsognak az ismertetésbe, s jöhet a méltató zárás. Az életmű előtttem is – mondhatom – ismert, a tisztelgők munkái, értelmezései kellően tágitják a horizontot. Minden tiszteletem és elismerésem az alkotóknak, minden el van mondva. Mit lehet ehhez hozzátenni? Újabb

elméletet? Az elméletalkotásra nincs meg a kompetenciám e téren, s itt nem erre vállalkozom. Kutatási anyagom sincs, csak érzékeny megfigyelőként szerzett tapasztalataim vannak. De kérdezni tudok, és kérdéseket feltenni kötelességem. Éppen azért, mert ahogy mondtam, társadalmi vállalkozó vagyok, résztvevője a társasjátéknak.

Értelmező párbeszéd hármában – ezt fundáltam ki. Résztvevők: 1. a hankissi életmű, 2. a kötet tanulmányai, 3. én, a recenzens a reflexióival. A párbeszéd menete: megjegyzés/felfogás – kérdésfeltevés – válasz, amiből, remélem, kikerekedik az adott témaponthoz, tételhez fűződő felfogásom. Tehát „közbevetem” magam. Igyekszem az egészet önmagában vizsgálni, a részeket az egészhez viszonyítottan, és reményeim szerint, így a kötet mint egész válaszol az önmaga által felvetett kérdésekre.

Ilyen „közbevetésekre” biztatjuk a Tisztelt Olvasót! Reagálása újabb, immár személyes tételeket, véleményeket eredményezhet.

TÁRGYALÁS

A kötet öt plusz három fejezetre osztja a gondolatköröket és az ismereteket: 29 szerző, 28 írás, üdvözlő-megemlékezés, többségében nagy tanulmányokkal. A továbbiakban az írások mentén ún. tételeket állítunk fel a legfontosabbnak tartott gondolatok alapján, erre jön a *kérdésfeltevés*, majd a recenzensi reflexió. Tehát a recenzens „közbeveti” magát, amikor igyekszik az egészet önmagában, a részeket az egészhez viszonyítottan vizsgálni azt remélve, hogy így a kötet mint egész válaszol az önmaga által indukált kérdésekre és beleszövődik az adott témaponthoz, tételhez fűződő felfogása is. A lépések általában követik a szerkesztett sorrendet, de el is térnek attól, igyekezve összefogni a hasonló gondolatköröket.

VISZONY A MESTERHEZ. KI IS Ő? (1. TÉTEL)

A nyitó írás (Miszlivetz Ferenc) vállaltan elfogult méltatás, de megérdemelt, argumentálva hihetővé, hitelessé téve. Hankiss „előfutár”, aki elősegítette a magyar tudományos értelmiség globális és európai „újra-emancipálódását”. Az állandó párbeszéd híve, igyekezett működésbe hozni a társadalomról gondolkodókat: „társasjátékot” indított a társadalmi kreativitás újratöltődéséhez. Hankiss egyszerre testesíti meg a kutató-elemzőt, a morális és társadalmi szerepvállalót, a diszciplínákat összekötő tudóst.

Miért szakadt meg a társasjáték? Mozgalom volt-e Hankiss kezdeményezése?

Reflexió: Az értelmiség nem vett részt (eléggé – mennyire?) a játékban. Másrészt, széles körben nem voltak ismertek a játékszabályok. Voltak szabályok? A tevékenységre inkább a klubszerűség volt a jellemző: ötletek, beszélgetés, felelősen a közös ügyről. Nem kerekedett ki belőle mozgalom. Ennek több oka van, még később kitérünk rá. Az is bizonyos, hogy az értelmiség nem akart társadalmi vállalkozó lenni. (És ma akar?)

Utalás történik rá, én fölerősítem: a reformhitben fogant magatartásnak és a belőle fakadó tevékenységnek volt „némi romantikája és idealizmusa”. Amit személy szerint szépnek tartok, szükségesnek is (a szívemet melengeti), ám lehet, a kor *keményebb praktikumot igényel*.

A HANKISS-JELENSÉG (2. TÉTEL)

Az életmű, mint jelenség építményalkotásra készítet egy másik szerzőt: Hankiss-világot épít Lengyel László. *Falutól viláig*. „Falvát”-val kezd, majd „ville”-re vált, és „world”-be érkezik. Mintegy lelkifurdalást érezve közli, „egyedül van”. (Mármint Hankiss.) „Ez baj” – jelenti be. És a tanítvány-kutató-szerző „vendég”-nek érzi magát a mestere alkotott világban. Utalás történik Hankiss Elemér magatartási és gondolkodási rendszerére, előkerül a „konstrukció-rekonstrukció”-elmélet. (A szakképzésben, például a szakácsképzésben nem idegen ez az elmélet és gyakorlat.)

Ki alkotta ezt a „világot”? A Mester vagy tanítványai? Ki kit zárt ki? És honnét?

Reflexió: Hankiss bizonyára nem zárta ki követőit, legfőképpen tanítványait nem. (Erről még lesz szó.) Lehet, hogy ők nem vettek észre valamit: „A hankisstalanított Magyarországon *senki* nem vette észre ezt a könyvet – mással vagyunk elfoglalva. (kiemelés tőlem) Egy Hankiss-közvetítette és az University Press-nél megjelent könyvről van szó. (És ez már utal a 3. tételünkre, A szociológus magatartása c. témára.)

Miért nem vették ezt észre az érintettek, vagy az érdeklődők? Mi az, hogy „hankisstalanított”?

Reflexió: Az első kérdésre nem nekem kell választ adni. A másodikra pedig azt, hogy Magyarország nem volt „hankisstalanított”, a szóban forgó időben sem hivatalosan, általam meg pláne nem. Paradox, de az is lehet, hogy éppen az ilyen „építmények” miatt (nehogy mauzóleumot mondjak!) lesz zárt a lélegző-lüktető mű. A konstrukció-rekonstrukcióból, számomra metodikai szerkezetből, hiányzik a „dekonstrukció”, amire még visszatérek. (Lebontás és újra-összerakás, ez ám a szakma. A szakképzésben, kivált a műszaki-technikai területen nem idegen a téma, kellően tudják is kezelni, értik annak lényegét.)

A SZOCIOLÓGUS MAGATARTÁSA. VISZONYA A MINDENKORI HATALOMHOZ. ÉS MÁSOKHOZ. (3. TÉTEL)

„Egy ország állapotát mindig az ország uraitól volt szokás számon kérni.” (Gombár Csaba) A szerző nagyon bízik, pontosabban *csak* az értelmiség alkotó gondolkodásában látja azt az erőt (?), a lehetőséget, mely megújíthatja a „politikai elit”-et.

Mi az elit? A mai magyar politikai garnitúra nevezhető-e elitnek? Kin és mit kell számon kérnie a szociológusnak?

Reflexió: Ha az ország állapotát mindig az ország urain volt szokás számon kérni, a tudományos „elit”, az értelmiség kövesse ma is ezt a jó (itt legalábbis dicsért) hagyományt. Kinek címezi ma a kutató a feltárt összegzéseket? Sok mindenkit felszólíthat (netán mozgósíthat), de a címzettnek a hatalomnak kell lennie. A pontos fogalomhasználat megköveteli, hogy ne vegyük át a szétterjedt, pongyola, „bulvárelit” fogalmat, melyet oly szívesen aggatnak magukra a nevezettek. (A „médiaelit” segédletével.) Ebben a témában Balázs Géza nyelvészprofesszor, nagy örömmre, külön véleményt jelentett be, méghozzá a sajtó nyilvánossága előtt, érezvén az ismeretterjesztés aktualitását. Itt nem mennék bele ennek kifejtésébe, de ez az európai kultúrákban, kivált a franciában, pontosan körülírt és követett ismeret és gyakorlat szerint röviden: magasan képzett, művelt emberfők csoportját jelenti, mely – tudásban, erkölcsiségben – példaértékű a társadalom minden rétege számára. (Sz. Tóth Gy.) Maradjunk csak a politikai „osztály”-nál, (még akkor is, ha az osztályfogalom is foglalt, vagy nem kívánatos, vagy bizonytalanság lengi körül.) Továbbá, a tételben rögzített felfogás eltúlozza az értelmiség szerepét is. Illetve magasra emeli az elvárást. Egyrészt jogos: a mai magyar (’45 utáni) értelmiségi attitűdjét, vállalkozásait, eredményeit tekintve, másrészt túl sokat rak a vállára. Kivel számol a szerző? (Hogy kire számít, az nem derül ki.) Úgy tűnik, „csak” a heterogén, de nem tette kész értelmiségi garnitúrával. A politikával csínján bánik, az „elit”-tel szemben óvatos. És fontos: nem keres kapcsolatot más réteggel, osztállyal. (És itt kell visszautalnunk a vonatkozó megjegyzéséhez, amikor is a szociológus-tanítványok valamit elmulasztottak.)

EMBER HADIÁLLAPOTBAN, AVAGY AZ ELRABOLT LÉLEK. (4. TÉTEL)

Tulajdonképpen a „fenntartható fejlődés” kerül elemzésre – végre – abból a szempontból, hogy bírja-e a gyűrődést az ember gyereke a globalizációs rengetegben. Pontosabban a lelke! Mégpedig a „Világállapot és alternatívák”, számomra rendkívül fontos fejezetben, ahol – számomra rendkívül fontos – eszmefuttatások, megállapítások történnek. Meglehet, itt hosszabban elidőzök. Ekler Dezső jóvoltából a civil várostól eljutunk a „logisztikai városig”. Az emberléptékű 19. századdal kezd, majd az első világháború logisztikai készségeit sorolja, elemzi a városba sodródott ember sorsát, illetve életmódját, és – most felgyorsítva – belefutunk a globalizációs térbe, a globalizációs létbe.

Törvényszerű volt ez a fejlődési menet általában a világban? A magyar szocializmusból és „hiány”-gazdaságból hogyan ment/mehetett ez végbe? És mi lett az emberrel eközben? Milyen a „térbeli” aktivitása?

Reflexió: A világos, logikus gondolatmenetből kitűnik, és a szerzőt igazolják napjaink eseményei: az ember belekerült/futott a globális magányba, még akkor is, ha tömegesen, tüntetők között dobál Molotov-koktélt. A maszekolásból világkrízis lett. (És már nosztalgiával emlékszünk az ötvenes évek „elidegenedett önmagunkra” és reménykeltő, puffos dizájnos, 78-as fordulatszámú lemezre, vagy szalagos magnóra búgó-simuló házi bulijainkra. Meg a világra nyitó vitáinkra, mert akkor, mi, magyar fiatalok, még nem voltunk „elidegenedve”.) Ami a világban törvényszerűen ment végbe, az Magyarországon központi akarattal történt. Az állami vagyont privatizálták, azaz, az állami (a egyszer már elvett!) és a privát vagyon, illetve ezek kezelése összefonódott, összemosódott, amiből kimaradt a „polgár”. Akinek később, a privatizálásból meggazdagodott elv/párt/társai, (de lehet, egykori cimborái) szemére vetik, hogy nem tud „önmagáról gondoskodni”. Am időközben fölsejlett a globalizáció „bája”: az amerikai CNN volt tulajdonosa, Tedd Turner, feleségével, a világhíres Jane Fondával, miután megtették dolgukat e földön, s megették kenyerek javát, visszavonultak, hogy „hagyományörző, romantikus, hősies, amerikai életet éljenek”. Még mondja valaki, hogy „a globalizációnak nincs romantikája...”

Az értelmiségi (szociológus) hol helyezkedik el a logisztikai térben? Milyen a „mozgósíthatósága”?

Reflexió: Minden társadalmi cselekvésnek alfája és ómegája a „mozgósítottság”. (Ezt szívesedjünk fölleveníteni egykor reményteljes tanulmányainkból, Lenintől Kun Bélán át napjainkig.) A kötet már említett szerzője felhossa Kopp Mária kutatási eredményeit, amely az ember mindennapi cselekvéseit tárja fel, összetetten, ebben a „felforrósodott, ráismerhetetlen” világban. No már most, a szociológus is ember, az értelmiségi is a fentebb tárgyalt világ része. Ám úgy tűnik, nem kellően mozgósítható. (Hadi/állapottól függően.) Van amnéziája, és szorong. És itt felvetődik a szociológus szerepe(i): 1. mozgósítható-e? (nem katona ő, elvégre), 2. túl a hivatalon, még mi? 3. együttműködik-e – legalább rokonlelkű – társaival? 4. a mindennapi életben, a mindennapi létezés során: megfigyelő-e? működteti-e „kutatói attitűdjét”? A „mozgósíthatóság” kulcskérdés ma Magyarországon a társadalom lendítése szempontjából és a társadalom kutatói, az értelmiség oldaláról. Kit lehet mozgósítani, pontosabban: lehet-e valakit mozgósítani jó ügyek érdekében? Az értelmiségit nem nagyon, az értelmiségi – nagy része – nem „odafigyelő”, nem együttműködő – nem jön össze a *szolidaritás*, ami egy társadalom mozgásba hozásának nélkülözhetetlen alapfeltétele.

RENDSZEREK MOZGÁSA, ÁTRENDÉZŐDÉS, A VILÁGHELYZET. (5. TÉTEL)

Szentes Tamás kristálytisza logikával és nagy ismeretanyaggal meggyőzően mutatja be, hogy nem az a kérdés, hogy a kapitalizmus nyert-e vagy a szocializmus veszített-e, s módszertani javaslata, hogy legalább a szociológus ne ideológiai-politikai kategóriákban gondolkodva próbálja magyarázni a világhelyzetet, a kutató preferálja és hasz-

nálja a tudományosan megalapozott fogalmakat. (Amire John Lukacs már a hatvanas években felhívta a történészek figyelmét.) Óvatosságra int: a politikai hatalom a maga képére formálja az ideológiákat.

Hát nem éltünk jól a magyar szocializmusban?

Reflexió: Az elemző egyértelművé teszi, hogy többféle szocializmus létezett, és a Kádár-rendszer nem egyenlő A SZOCIALIZMUSSAL. Értelmesebb lenne tehát, ha fiatalágunk jó érzetét nem kevernénk össze a rendszerrel, az ízletes magyar gulyást nem azonosítanánk a kommunizmussal. És annak sem kellene (kellett volna) túlságosan örülni, amikor a legvidámabb barakk lakóinak neveztek bennünket Franciaországban. A hatalom manipulálja az embereket, akár eszmékről, akár a pénz boldogító természetéről legyen szó, és még a „militarizálás”-tól sem riad vissza. Leszögezi a szerző: „Minden esetre a „szocialista” rendszer, nemcsak mint a nevében jelzett „szocialista fejlődésút”, mint az egyes országokon belüli társadalmi egyenlőtlenségek megoldásának szocialista útja, illetve módzata, hanem *mint modernizációs, felzárkózási kísérlet is kudarcot vallott minden eddigi változatban.*” (Kiemelés tőlem)

Akkor győzött a kapitalizmus, éljen a globalizáció? És mi a társadalomkutató teendője?

Reflexió: Nem oda Buda! A tudomány óv a leegyszerűsítéstől. Szentes tanulmánya is, meg a többi, a világgalappal, a közép-európai társadalmak helyzetével, a fejlődés alternatíváival foglalkozó dolgozatok nem csak politikai-gazdasági paradigmák mentén gondolkodnak, noha természetesen sokat foglalkoznak az ilyen jellegű kérdésekkel. Mélyebbre ásnak, olyan kulcsfogalmak kerülnek elő, mint a „gyökerek”, a „szerves fejlődés” és olyan kérdések vetődnek föl, mint az, hogy „Valóban piacgazdaság-e a mai világgazdaság?” „Létezik-e szociális védőháló?” És terítékre kerülnek a „mindenható” nemzetközi szervezetek, korlátozott státuszuk, formális szerepük. Az érvelés számomra meggyőző, mert például ebben a felfogásban a „fenntartható fejlődés” figyelembe veszi a gyökereket, a szervességet, azaz a folyamatot, az élő organizmus mozgását. (Itt a „développement soutenable” lesz a hangsúlyos, és nem a meggondolatlanságokat inkább involváló s elfedő „développement durable”). A kutatók nem árulnak zsákbamacskát, mert fehéren-feketén el tudjuk képzelni, hogy mely ország esetében hibádzik a szervesség, és ha így, nem kellően felkészülve globalizálódnak, akkor a globalizációnak ártanak. (Meg persze maguknak.)

A szervetlen fejlődésből adódó foltok, lyukak, később befoltozhatók-e?

Reflexió: Vagy jön a gumi-, illetve a kerékcseré. Vagy másik autóra kell váltani. Napjaikban sorra jelennek meg az USA ideológiai és gazdasági gyöngéi, a kapitalizmus weberi protestáns etikája kimúltni látszik. (Gazdag I.) Nagy a kutató felelőssége, és jobb, ha nem prejudikál, nem jósol, a folyamatokat nem preconcepciójához igazít-

ja, hanem minél tágabb teret átfogva figyeli a „szerves” fejlődés rugóit, irányait, minél megbízhatóbb diagnózist állít föl, új utakat fölfedezve. A kutató nem buzdíthat, hogy a „múltat végképp eltörölni...”, és azzal sem kecsegtethet, hogy eljön a „társadalmi igazságosság”. (Ilyen gyönyöröket csak a politikusok ígérgetnek.) Ily módon tágabb és egyben objektívebb képet kap az érdeklődő, ami egyben persze komorabb, elgondolkodtatóbb, de nem felelőtlen sugalmazás, inkább a lehetőségek és a veszélyek együttes, összefüggésükben való bemutatása. Manchin Róbert sem gondolja másként, amikor világossá teszi, hogy mi, magyarok, Portugáliával együtt, úgy kerülgetjük a társadalmi csapdákat, hogy közben nem akarunk tudomást venni róluk. Így aztán a „jövő újra-kitalálását” nehéznek látja. Biztató olyan darabot olvasni, amely egyenesen, kertelés nélkül sorolja a „fejlett tudat összetevőit”. László Ervin filozófus tézisei, a művész-tudós harmóniájában, pontos kompozíciót közvetít: benne vagyok én is, meg a kutató is. Gandhitól vett idézete mindannyiunknak szól: „Légy te a változás, amelyet a világban látni szeretnél!”

MÁRIS „A SZÉP, A JÓ, AZ IGAZ KERESÉSÉ”-NÉL TARTUNK. (6. TÉTEL)

A módszerek sorában a tézisek a cselekvés irányába viszik el a szándékot László munkájában, aki, a magyar és az egyetemes fejlődéstörténet tárgyában, már régóta jelen van a szakirodalomban. (Jó, ha a szakma tudott róla.) A feltárás metodikájában fontos szerepe van annak, hogy a kutató miként tudja közvetíteni az általa megismert tudást. Szükség van a transzformációs tudásra, a transzformációs síkra. A tézisek mellett a megismerő és a kifejező nyelv, a közvetítés szimbólumai sokat segítenek a megértésben.

Milyen nyelvet használ a kutató, milyen nyelvet kell/ene használnia? Mennyire használjon metaforát?

Reflexió: Azonos-e a jel és a szimbólum? – teszi fel a kérdést Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor. A befogadót és a kontextust -- többek között -- a kommunikatív cselekvés elméletébe helyezik, s eljutnak az interpretatív antropológiához. Habermásra utalva megjegyzik, hogy „egy szimbolikus megnyilvánulás megértése mindenekelőtt a megértés folyamatában való részvételt követeli meg, és ezért a jelentések csak belülről tárhatók fel. (Kiemelés tőlem) Ez csak mozgásban lévő társadalomtól, mozgásban lévő egyéntől várható el (vagy tulajdonítható neki a társadalmi fejlődés során kialakult attitűd és képességek folytán). A szerzőpár világossá teszi, hogy a szimbólumelemzés nagyon gazdag lehetőségeket kínál a társadalomtudományok számára. (Maguk is szép és hasznos munkákat adnak ki folyamatosan e tárgyban.) És pont a szimbolikus jelenségek „üzenik, hogy a jelenleg uralkodó társadalmi-gazdasági paradigmával szemben létezhetnek (...) *alternatívák*.” Nosza, egy tanár számára ez azt jelenti, hogy tessék tanítani az „interpretatív antropológiát”, a „kommunikatív cselekvés elméletet”, meg ilyeneket. Igen ám, de a társadalom – lényegét tekintve – „nem tárgyi jellegű,

hanem szerves rendszer” (lám, megint a „szerves”). A politikus és a gazdaság embere „megmunkáló” szándékkal közelít hozzá. De megragadható-e a társadalom a „maga természete szerint” – eme kezek számára s által? Itt bizony szimbolikus észlelésre és kezelésre van szükség. Mintha az effajta szellemi furfangra nem lenne affinitása a politikusnak. (Talán affinitás még lenne, de...) A politikus tudja, hogy „eljött – az ő – és a megmunkálás” ideje. De az Egész, a Totalitás, benne az Én... és Mások.... De mi a kutató dolga? A szerzőpár most sem rejti véka alá véleményét: az antropológusnak azonban a „társadalmat, mint eleven kultúrát, mint „lényt” kell megközelítenie”. Mert a gondolkodó egőről értekezünk, akit szeretnénk elérni. Ugyanis, a kutatónak tisztában kell lennie, hogy mindenki életét nagyon mélyen befolyásoló – lehetőség, alkalom, kompetencia(?) – birtokában van. Mindezekkel jól kell előhozakodnia, mert „a társadalom tagjainak nagy része felvértezetlen a szimbólumokat az ő kárukra használókkal szemben”. S a kutatónak pontosan az kell elősegítenie, hogy „*mindenkinek egyenlő eséllyel legyen módja saját szempontjait, saját érdekeit képviselni a társadalomban*”. (Kiemelés tőlem. Ez akár lehetne a Miszlivetz Ferenc által is szorgalmazott „új társadalmi szerződés” jelmondata. Rajta! Lám, ezek szerint: vissza a „Felvilágosodáshoz!” S még elébb. Nincs más út előre. Diakronikusan összeértünk, magunkkal. Ez a felismerés még jól jöhet.) És felvetődik: van-e „globális antropológia”?

A SZOCIOLÓGUS SZAKMAI NYELVEZETÉVEL – HOGY TOVÁBBLÉPJÜNK – ÖSSZEFÜGGŐ-EN: A kutató ismeretelméleti beidegződései, ontológiai elhelyezkedése az alternatívák között. MERT A NYELVHASZNÁLAT MAGATARTÁST JELENT. (7. TÉTEL)

Ez bensőséges világ, mégis, örvendetesen, mélyen szól róla néhány szerző. „A lenullázott polgár”, aki olykor, kénytelen, imitálja a demokráciát, s ez alól a szociológus sem kivétel, s olykor, sajnos, „tökéletesen játssza szerepét”. Horváth Ágnes soraiból az vehető ki: erénnyel kellene felruházni az egyént – ez azt jelenti, hogy felelősséget sózunk a nyakába. És ezt csak erényes ember teheti, és viselheti el. Nagy vallomások sora következik e témában.

Hogy jelenik ez meg, hogyan mozog a szellem a kötetben?

Reflexió: A megismerés problémáit tovább tágítja Sümegi István a „metafora”-tól a metafiziká”-ig. A nyelvi megragadás nehézségei mellé beemeli az érzelmet, s megjegyzi, hogy a „gondolkodó egót” szinte lehetetlen elérni még metaforák segítségével is. Szerinte a transzcendenciának fokozatai vannak, a „dolgokat” a gondolkodás csak éppen „körül tudja tapogatni”, számára a heideggeri „lét” és „semmi” transzcendenciája felülmúlhatatlan. A megismeréshez szenvedély kell, a felfedezéshez, illetve az elfogadáshoz talán egyfajta „megtérés” is. (Nagy J. Endre)

Számol-e a szociológia a megtéréssel?

Reflexió: A megtérés előbb van, mint az evangélium olvasása, mondom Camus-vel, de ezzel együtt azt is, hogy terjeszteni kell az igét. A befogadáshoz „rokonszenv” is kell. Amikor a szociológus ideákat állít, nyilván arra is számít, hogy rá is tudja venni az embert, aki „személy”, ideáinak – legalább – a megismerésére. Eléggé rokonszenvesnek találja magát? És hiszi, hogy a lényegét közvetíti? Hiszi, hogy az Egészet ismeri? Az is elég, ha „csupán az igazát érti”. Ezek mind rávilágítanak, milyen nehéz az agyongyötört fejlődést előidézni, tudatot alakítani emberben, hát még társadalomban! Felvetődik a fenomenológia és a hermeneutika aránya. Szerintem a szociológia nem mondhat le egyikről sem. (Ricoeur) Mindenekelőtt: a tények(!) összegyűjtése (ami belefér!), mint a klasszikus kutatásmetodika idejében. Merjünk pozitivisták lenni. Mintha manapság átcúsúzott volna a társadalomtudományos szféra a hermeneutika térfelére. Én nagyobb teret adnék a „megfigyelésnek”, és jobban számítanék a folyamatos, készenléti megfigyelésekből származó tapasztalatokra: több jelenség, részleteiben is megbízhatóbban tárul föl. (Látom magam előtt Jelenits István tanár urat egy Velemben készült fotón, vagy föl a drégelyi várban: terepen van, megfigyel, addig odahagyja a könyveket, fejben hermeneutizál. Az írást majd otthon folytatja.) Tudjuk, a módszer megválasztása függ a megválaszolendő kérdés jellegétől, az adott kultúrától, a korszaktól. Mivel a mostani világhelyzetnek újfajta komplexitása van, amikor új megfigyelési adatok jelennek meg és újszerű kérdések vetődnek, talán célszerű lenne a „Poincaré-i „hasznos kombináció” keresése” – „reculer pour mieux sauter”. (Koestler, A) Egyfajta nyersfordításban: „Fogd vissza magad, hogy később nagyobbat ugorhass.”)

ÖN/MEGHATÁROZÁSOK. (8. TÉTEL)

Gondolati támpontok, témairányok ki/bejelölése: polgárság, polgárosodás (Kende Péter) magyarság, magyar (Vitányi Iván), új generáció (S. Nagy Katalin), intellektuális kalandok, kalandozók és szobazsenik. (Szakolczai Árpád).

Mozog-e a szellem Magyarországon?

Reflexió: A Szakolczai-dolgozat vallomás a Mester/nek/ről, és hitvallás a kutatói magatartásról. A szerző nem kíméli a számító ideológiai verdeséseket, a petyhüdt szellemet, a bársonyszékekbe vágycsozó „professzorocskákat”. Ha ő mondja... én hiszek neki, szívéből szól. Finom áhítattal emlékezik a hetvenes évek végére: találkozása „Viselkedéskultúránk hiányosságai”-val (Hankiss-írás) és a „válság” és hiány”-témával (Valóság). A szerző akkor megrendülni látszott (hangja még ma is indulatos). Nem akarom kiábrándítani, de akkortájt, noha tíz évvel idősebb voltam nála (s ez a különbség nem csökkent, sajnos) a Kornai-féle összegző munka engem „helyre tett”. Ám a hiány folyamatos nálunk, a „szörnyetegtől” sem szabadultunk meg, amely „mintegy negyven évig betöltötte létünk horizontját”. Egyetértek: a társadalomtudománynak vannak árulói, és Magyarországon a szellem „furcsa töltettel” (hogy én is metaforába

menjek át) mozog a környező világgal, s némelyeknél „önmagát” is alig tartja mozgásban. Tartósan pislákol e szellem, addig is politikai-ideológiai narratívát ír, vagy adja hozzá a nevét. (Ez lenne egyben lényege? És különben is, amikor valaki mondjuk a szociáldemokráciáról beszél, miközben a magyart keresi, vélhetően szociáldemokrátára gondol. Hát a többiek?)

De amikor a kutatók éppen megállapították viselkedéskultúránk hiányosságait, Zsolnai József már tantárgyként kezelte kisiskoláskortól kezdődően. (Mentsük, ami menthető.) Elfogadva a szerző megtisztelő meghívását egy „intellektuális kalandra”, ehhez, valamint az általa említett „hankissi-fogalomhoz szeretnék némi adalékot szolgáltatni. *Egy polgári filozófus-művész egyén és társadalmi kalandja a XX. században*, ez az alcíme Nagy Géza, kiváló francia professzorom vonatkozó könyvének, 1980-ban jelent meg. Munkásan őrzöm a dedikált kötetet, a professzor 2001-ben meghalt, nagyjából Hankiss Elemérrel egyívású, sokat dolgoztak együtt irodalomtörténeti-elméleti munkákban. *Az egyedi egyetem* (Jean-Paul Sartre)-főcímet viselő könyvecskében Nagy Géza bemutatja Sartre fenomenológiai kalandját, megadja a kaland bölesei fogalmát, az értelmezést *Az undor* című regény alapján bontja ki, amely 1938-ban jelent meg Franciaországban és 1968-ban(!) magyar fordításban. Megjelenik a cselekvés és az elkötelezettség problémájának polgári megfogalmazása, a kalandor és a militáns ellentétével. Vonjuk le a következőkből a kaland legáltalánosabb filozófiai meghatározását: „Az ember arra hivatott, hogy a minőség jegyében szintézissé emelje a világot és önmagát, s kiragadja mindkettőt a kontingencia, az esetleges hatalmából.” Ezt nevezik az istenek vallásnak. Az ateista Sartre szerint: „az egyén számára csak a tragikus küzdelem, kálvária, pokoljárás marad”. Tehet-e mást a magyar szociológus? Aktív társadalomalakító szeretne lenni, s olykor mintha más szerepre (székre) is vágyna. Egyetértek Szokolczaiával: csak ott jöhet létre újjáalakulás, ahol megvannak a „gyökök”, „ezek nélkül minden erőfeszítés hiábavaló”. Ha az „új rend” kikiáltását nézzük a globalizációban, akkor sokat nem remélhetünk. Pontosabban: csak remélhetünk. A civilizációelmélet oldaláról végigvitt tanulmány vége is ilyesfélét sugall, a szellem mozgására való lelkesítéssel együtt: „A pelaszgok egyszerre valóságosak és mitikusak, mert az otthon-teremtésnél nincs mitikusabb mítosz, és nincs valóságosabb valóság.” Egy tisztességes szociológus nyugtalan-kereső csodavárása.

Kell-e akkor nekünk a polgárosodás?

Reflexió: Nagy, és a kötetben sok kérdéssel, átfogó kultúrtörténeti fogalmi fejtegetéssel, inkább feltételes módban. A francia polgárosodást, a polgárság ki/alakulását a társadalomfejlődés szempontjából mértékadónak tartom, mert rendelkezik olyan értékekkel, „gyökerekkel”, amelyek képessé teszik az egységesülő folyamatokba való betagozódást, a „világ és önmaga szintézisére”. (De ilyen például a német, a holland, a dán is.) Ezért belepillantunk egy XVIII. századi (egyik) francia irodalomtörténetbe (Faguet, E), melyben vonatkozóan éppen Voltaire kapcsán tudunk meg érdekes dolgokat a – természetesen – bourgeois jellemrajzáról, miszerint azt „betetőzi: a kiválóan

praktikus szellem”. (Az sem elhanyagolható, hogy a francia irodalomtörténetek mindig a francia szellem nyomában kutatnak.) Éppen Voltaire van soron, aki „egy olyan nyárspolgár, ki 1715-ben húsz éves, igen nagyravágyó, igen tevékeny, pár év alatt vagyont szerez magának, s már csak hírnévre van szüksége, ezt pedig az irodalomban iparkodik megszerezni, mert tisztában van vele, hogy jól tud írni...” (Egyébként Voltaire egyéni művészet-felfogását nem taksálták nagyra, de figyelemre méltónak találták. Azért jók ezek a források, mert nem a mai fogalmakkal és nem mai történésekbe ágyazva magyaráznak, s mentesek a közvetítő ideológiák aktuális interpretációjától.)

Fontos a kötetbéli kérdés: „Miért várjuk Magyarországot vagy bármely ex-szocialista országot „újra-polgárosodását” egy olyan globális társadalmi-politikai képletben, amely fő sajátosságai szerint egyre kevésbé polgári?” Hát akkor mi, milyen, ha nem polgár(i)? Legelőbb akkor ezt kellene kifejtetni, mert „valami” felé csak megy az egyén, „valamivé” lenni szeretne. És az iskola meg a társadalom mivé nevelje a ...micsodáját, az ember gyereket? (Polgárt akartam írni.) Persze, e téren és terepen nagy az elbizonytalanodás. Mégis amondó vagyok: a magyar embernek – igazából, a realizmus-folyamatból nézve – nem volt ideje „polgárnak lenni”, bourgeois se volt, citoyen is alig. Ne becsljük alá a *polgár-practicust*, a Molière-formázta Jourdain úr is azt kiáltozta: Éljen a tudomány! Miközben az élelmes (kókler?) értelmiségi jól átrázta – fizessen a burzsoá. Még mindig jobb, mint az a magyar rendszerváltó(?) figura, aki 1988-tól, a népnemzeti vagyont már hivatalosan is (el)privatizálva, szobbürokratából nyomban nagypolgár lett (meg „versenyképes”). Jourdain uramék nem kevés hasznot hoztak a francia társadalomnak. Aztán persze őket is lefejezték – legalábbis egy részüket. De *ott* jöttek helyette más *polgárok*, akik sokat tettek a polgári-indusztriális társadalomért, felszámolását nem szorgalmazták, a változtatásban kőkemény vitákkal vesznek részt. (Torrès, O) (Egyébként is: a téma tárgyalásánál fel kéne hagyni a még ma is működő marxi reflexekkel, a francia polgár(ság) értékelésekor támaszkodhatunk a francia irodalomban – film, publicisztika, történelem – igen összetetten, olykor szarkasztikus kíméletlenséggel megjelölt ábrázolásokra.)

Ekler Dezső városépítési képletéből kitűnik, hogy Magyarországon a logisztikai „túlhatalom” legyűrte a civilizációt: ’45 után központi akarattal és finanszírozással, ’88 után már nyomul a privát erő – a fejlesztés érdekében a privát és az állami vezetés összefonódik: mindkettőből kimarad a polgár (akinek ugye utóbb felróják, hogy „nem tud önmagáról gondoskodni”). Miközben a „globalizációs nagypolgárok”, mint Turner és Jane Fonda modern nyárspolgári romantikában töltik életük alkonyát.)

TÖBBSZINTŰ KORMÁNYZÁS. (9. TÉTEL)

Társadalmi értékrendszerek és gazdasági fejlődés, a gazdaság szerkezeti átalakulása.

Milyen szintű, szerkezetű legyen a kormányzás az EU-ban, illetve azzal összhangban az egyes tagországokban?

Reflexió: Erre ad kimerítő választ Bruszt László dolgozata, amely programismertetés, s egyben a program bevezetésének (introduction) vizsgálata, amely „egy a közép-európai fejlődési és fejlesztési alternatívákkal foglalkozó összehasonlító kutatás része. A Jacques Delors nevéhez fűződő EU területfejlesztési program („evangélium”) szerkezetét, típusait, irányításának jellemzőit ismerteti a szerző, valamint a kormányzati forma bevezetésének módjait, taktikáit, illetve a tagországok fogadóképességét. A témakör rendkívül összetett, bonyolult, de átlátható, nagy pontosságot, magas szintű szakmaiságot követel – alaposan megdolgozta a recenzenst, akinek e tématerület igencsak távol esik a „kompetenciakörétől”. Az ismerkedés nem volt minden haszon nélkül. Az nem volt kétséges, hogy ez rendkívül fontos a tagállamok, illetve az EU-s együttműködés szempontjából; hogy a szabadság érthető, élhető és működőképes legyen, ahhoz igen pontos, átlátható, összehangolt szabályozottságra van szükség. (Íme a példa: szabályozott szabadság, a szabályozottság nélkül káosz lesz.) Nagyon érdekes látni a program bevezetése körüli EU-s taktikát és a tagországok attitűdjét. Az egyszerű EU-polgár azt gondolná, hogy ez az a terület, amely nélkülöz minden ideológiai csavart, ehhez tiszta szakmai felkészültség kell, amit a kormányok tudomásul vesznek, s birtokolnak. A dolgok másként alakulnak Csehországban, Lengyelországban, s megint másként nálunk, ráadásul: hatalommegosztásról is szó van. Megtudjuk, hogy „a magyar gazdasági és privatizációs politikát elsősorban a központi kormányzat alakította”. Magyarországon még nem tisztult ki a kép, melyik változatot kívánja bevezetni a kormány, illetve mennyi hatalmat ad át a közigazgatási területeknek (régiónak? önkormányzatoknak?). Az oktatás terén szerzett tapasztalatok alapján tudom: technikailag a rendszer jól kiépíthető a szoftverprogramok segítségével, de a működtetés nem nélkülözheti a személyességet, az egyéni kompetenciát. Ami külön tanulságos, hogy a szerző megfogalmazza attitűdjét is: „A társadalom kutatója az *alternatív gondolkodási és cselekvési lehetőségek, fejlődési pályák feltárásának a robotosa...*” (kiemelés tőlem)

A kormányzás nyomán előkerül a kormányzástan is. Számomra ez azt jelenti, hogy nem rokonszenv-ellenszenv duál-érzésre alapozva jöhet(ne) létre egy kormány, ácsolt-tákolt kormány, amellyel amolyan „modell-kormányzás”-ra telik. A kormányzás politika, tudomány és művészet – a kóklerséget, a működés zavarain túl, leleplezik a rivaldafény tapadó színei. A színek állhatatosak, a lámpák kitarító forrósága színváltást/vallást idéz(het) elő. („Egyedül nem megy...” éneklük a *Ripacsok* Sándor Pál filmjében.) Ez a hang példaértékű lehet. A színesen felkészült (és állhatatos) állam/polgár-néző is előidézheti a színvallást/változást. A felkészületlen kormányzást fércelgetik a nem egyszer általános politológusi magyarázatások, amit a médiasereglet felszínessége (és érdeke) további tartós pózokba merevít. A kormányzás keleti változatainak taglalásakor külön figyelmet érdemel a kormányzástan, a felsőoktatásban már teret nyert, kérdés, a kormányzásra készülők vagy a gyakorló „kormányzók” mennyire vannak ebből kiképezve. Tartunk tőle, ez még nem vonult be a kötelező munkavállalás előfeltételei közé. (Kormányozunk: nem tudjuk, de tesszük?) Az se baj, ha a kormányozott, az állampolgár

maga is felkészült a kérdésben, merthogy róla is szó van. (Inkább: róla van szó!) Egy külföldön tanuló magyar diákok körében elvégzett vizsgálat szerint, az egyik tanuló elégedetten említette, hogy Amerikában találkozott olyan tantárgyakkal, amelyeket nálunk nem vagy nem iskolai keretek között tanítanak. Mint az Új Pedagógiai Szemle 1999. szeptemberi számában olvashatjuk: „A kormányzástan és az államigazgatás kicsit más, mint itthon az állampolgári ismeretek.” Erre rímelnék a francia műszaki mérnök-tanár, országos szakfelügyelő barátom intó sorai (többször járt Magyarországon, a magyar kultúra és a szakképzés jó ismerője és tisztelője), miszerint figyeljünk oda az általuk megtapasztalt reform-buktatókra. Merthogy vannak uniós csapdák is. Néhányba sikerült belelépnünk. Kötelező? EU-követelmény lenne? (Amíg „a fiúk a bányában dolgoznak”, felettük a tervek zavartalanul készülnek. Hol van Hófehérke? Van még? Celebbé változott.)

Mert az a nagy kérdés: „A Kalmár, a Herceg és a Polgár a 21. században – értik egymást?”

Reflexió: Így szól a fantasztikusan összetett fejezetcím, mely alatt ezek a kérdések kerülnek elő, azaz az *egyén* látásmódjának alakulása a *társadalmi értékrendszerek*, a gazdasági fejlődés és a gazdasági struktúrák átalakulásának *összefüggéseiben*. (kiemelés tőlem) Pogátsa Zoltán a közgazdaságtan fejlődését mutatja be, a különböző paradigmák felsorolásakor hangsúlyosan kezeli azt, amely a „zárt nemzetgazdaságot tekinti alapegységnek”, utal a kulturális, értékrendszerbeli aspektusok figyelembe vételére, a morálfilozófiai kapcsolódásokra. A piacgazdaság magyarországi bevezetése kapcsán jelzi, hogy „a magyar társadalom értékbeállítódásai (...) tulajdonképpen a végletekig roppantanak majd egy olyan eleve roncsolt magyar értékvilágot, amelynek sérült volta maga előtt is rejtve volt”. A magyar gazdasági rendszerváltásra az „út-függés” jellemző. Kérdés: meddig lehet a megspórolt „önreflexióval” a globalizációba hatolni? Ennek figyelmen kívül hagyásával nem jutunk messzire, az értékiszociológiát ajánlja segítségül. (Tehát semmiképp az értéktörlést!) Török Ádám sem hagyja számfátán kívül az etikát, amikor a piaci struktúrákat és szereplőket vizsgálja az átalakulási folyamatban, mely – a tulajdonosi szerkezeten túl – megváltoztatja a vállalkozói magatartásokat. Pontos, statisztikai adatokat sorakoztat fel, érthető és elfogadható az érvelés, mely kiegyensúlyozottságot sugároz, és nem a végleteket erősíti fel. Az ország gazdasági felzárkózására optimizmussal tekint.

AZ ÁLDOTT-VERT KÖZÉP-EURÓPA: VÁLTOZÁSOK A TÉRSÉGBEN. (10. TÉTEL)

Létezik-e Közép-Európa? És „kitalálható-e”? (Az utóbbi a fejezet címében szerepel.)

Reflexió: Elégedetten lehet konstatálni, hogy itt nincs vita, fel se merül az egyébként fennforgó és heves érzésekkel tarkított polémia: van-e ilyen alakulat, vagy csak Ke-

let-Közép-Európáról lehet (szabad?) beszélni. Annál is inkább, mert, különösen a II. világháborút követően Európa két részre szakadt: keleti és nyugati tömbre. Hová lett a „közepe”? Bár a francia általános és középiskolai földrajz- és történelemlkönyvek át-tanulmányozásakor azt tapasztaltam, hogy a politikai tömbök ellenére azt tanítják (s tanították az ötvenes években is): Európa az Urálig húzódik, a Lajtától odáig: Europe centrale. Ennek alakulását fejtegeti Bariska István Mihály földrajzi, történelmi, gazdasági, politikai szempontból. Arra a következtetésre jut, nagy örömeinkre, hogy Közép-Európa nemcsak van, de reneszánszát éli. Jó tudományos forrásból is megerősítve hallani, amit a családtörténetek éltető-vibrálón tárolnak a mába érő emlékezetben.

Fontos ez az uniós viszonyok között, az uniós „tömbben”?

Reflexió: Regionális együttműködés nélkül gyengül a tömb. A visegrádi partnerségi kapcsolat kialakítása jó kezdeményezésnek bizonyult, még akkor is, ha mára zavarok mutatkoznak a működésben, megoldásuk nem lehetetlen, de igen összetett feladat. (Megjegyzés: A téma elméleti közírói, politikusai nevének sorában, már csak az 1991. február 15-én aláírt Visegrádi Nyilatkozat kapcsán, Antall József is említést érdemel.) Mindenképpen nagy toleranciára van szükség a más nemzetek értékeinek elfogadását illetően, de a sajátunkat sem adhatjuk fel: történelmi, „nemzeti jelképeink nem megosztani hivatottak”, ezek a nemzeti identitás alapjait képezik. A hamis nemzeti mítoszok tisztását segíthetik az olyan művek, mint Rudolf Kucera cseh történész Közép-Európa történelméről szóló könyve. (Elképzelhetetlen lenne egy Szlovákia és Magyarország történelmének összehasonlító elemzése című érettségi tétel? Az erről szóló párbeszéd – iskola-szülő-lakóhely vonzáskörzetében – megérne egy misét: nagyban hozzájárulna a tisztábban látáshoz.) A nemzeti identitás és a külpolitika összefüggéseit átfogóan tárgyaló munkákat itthon is találunk. (Kiss J.) Mindezek számításba vétele nélkül Közép-Európát nem lehet kitalálni, álmodozva elképzelni igen, de reálisan nem. Bibó István intelmei is figyelmeztetnek, amit az *Eltorzult magyar alkot, zsákutcás magyar történelem* című tanulmányában fejt ki. Sajnos a szociológusok egy része által sem alapműként kezelt írás a szavak, fogalmak pontatlan használatáról, a kettős beszéd kialakulásáról, „a függetlenség érzetével behódolás az uralkodónak” jelzetű kettős magyar magatartásról szól, ami az 1867-es kiegyezéstől indult meg, törvényes biztosítással. Sajnos mindez rímél Kovács Imre alig több mint 60 évvel ezelőtti összegzésére, miszerint hosszú távon sem tudja elképzelni a ki/megegyezést magyar és magyar között. Ezért a globalizáció, az EU-s időszak egységesülő folyamataiban egy nemzetnek alapvető lételeme a kristálytiszt, egyértelmű fogalomhasználat. (Vagy maradunk „biedermeier forradalmárok”, avagy a kor divatja diktálta újabb fogalmak trendi-szabad lovagjai.) Egyszer már rá kellene cáfolni a kovácsi jóslatra.

Szembe merünk-e hát nézni önmagunkkal? A szeretet vagy a gyűlölet vezet-e bennünket?

Reflexió: „A gyűlölet számos esetben jobban erősíti a csoportos összetartozást, mint a szeretet”, hozza fel az ismert szociálpszichológiai tapasztalatot Pók Attila, amikor azt vizsgálja, hogy a baloldali magyar értelmiség 1945 utáni útkeresésének értelmezésében segít-e a „bűnbakkeresés” fogalma. A „vázlatos” vizsgálat végén a szerző kénytelen megállapítani, hogy a bűnbakkeresés nem „társadalmi-politikai deviancia”, nem jobb- vagy baloldali ideológia, hanem sajátos gondolkodási mechanizmus, amely a legkülönbözőbb típusú eszmerendszerekbe épülhet be és bármelyiket radikális, szélsőséges irányba sodorhatja”. Izzón aktuális a problémafelvetés, középpontban: az értelmiség baloldalisága, a kommunista-antikommunista kérdés. A szerző óvatosan fogalmaz, lehet, a jelzett „vázlatosság” miatt, melynek kereteit itt szeretném bővíteni. Egyrészt a véleményadó (a „meginterjúvolt”) személyek köre (populáció) „egynemű”, ellenpólusú vélemény árnyalná a képet (megerősítené, vagy megfordítaná), másrészt némely források értéke is bizonytalan (amit a szerző jelez is). A felsorakoztatott nyugati értelmiség álláspontja sem volt egységes, és temporálisan változott: a nyugati értelmiség polgári-komfortos zavara laza bizonyítékul szolgál csak – egyébként is az értelmiség „elcsábult”, „kettős szerepben” leledzett. (Koch, S) Indokolt lenne az egészet *fejlődéstörténetében* megnézni, mert Camus, a hivatkozott háború végi nyilatkozatához képest egészen más jelent be a kommunizmusról 1951-ben, *A lázadó emberben*. Meg kellene kérdezni Fázsy Anikót, a fordítót és kiadót, hogy nálunk miért kellett várni évtizedeket a könyv megjelenésére. Lehet, éppen a tanulmányban példának felhozott két „kiváló irodalomtörténész” is tudott a dolgról. A fejlődéstörténeti szemlélet rávilágíthatna a magyar baloldali értelmiség eszmeiségének az alakulására, mert az is változott a kommunizmus megítélésben, miként Camus könyve vízvázalató lett a francia (meg a tágabb nyugati) baloldali értelmiség történetében. Felvetődik: ki a baloldali? Aki kritikusan, változó attitűddel nézi (nézte) a kommunizmust, nem lehet baloldali? A sok példa közül csak egyet említek: az eszmetársak által elfelejtett Fekete Sándort. A baloldaliság *definiálása* tisztázhatná, (vagy közelebb vinne ahhoz), hogy a baloldaliság csak a kommunizmushoz való viszonyításban érvényes, vagy esetleg más megközelítések is számításba jöhetnek. Ugyanis éppen az unióban ez nem kérdés, hiszen nincsenek kommunista pártok, illetve elenyésző számú tagsággal és erővel bírnak, a kommunista eszmék nem hódítanak, nota bene a kommunista rendszerek megbuktak – a hajó más irányba tart. (És nem „egy hajóban evezünk”?)

A probléma megér még egy (?) menetet. A francia értelmiségre hatással volt a kommunizmus, „társutas” lett. Menet közben, a szovjet kommunizmus gyakorlatát megismerve azonban „finomra hangolt”, álláspontja – mivel az emberi gondolkodásnak is megvannak a stációi a folyamatban – változott, szakításokra is sor került (például a finom Gide esetében korán). Tehát a francia baloldali értelmiséget – a polgári eszmerendszer és életmód talaján – „gyökerei visszahúzták”. Éppen itt az ideje, hogy a magyar baloldali értelmiség is felülvizsgálja – a globális és az EU-s kihívásoknak megfelelően – „baloldali” eszmerendszerét és a napi politikai-kutatói-állampolgári magatartását. (Mert joggal felvethető: 1. Miért adta fel a baloldal olyan gyorsan eszméit és had/állásait

a nyolcvanas évek vége felé? 2. Ilyen baloldali megnyilatkozással is találkoztunk: Ha már végérvényesen beköszöntött az „új”, akkor „annak az élére kell állni”. Mennyire etikus ez, s valóban csupán bravúros és hiteles kompetencia kérdése az egész? Közép-európaiságunk „kitalálásához” fontos lépés: a „jobboldalnak” világos eszmerendszer kialakítása, tolerancia, empátia, a „baloldalnak” hasonlóképpen, és öntisztulás. Ebben a kérdéskörben mértékadónak tartom Szalai Erzsébet következetes eszmei értékkövetését, az eszmerendszerek mozgásának pontos leírását, hiteles értelmezését. Mára teljesen beértek a fentebb már említett John Lukacs gondolatai, amikor évtizedekkel ezelőtt azt mondta, hogy a társadalmi mozgások, a demokrácia meghaladta a politikai tudat kizárólagosságát: politikai formációk megbuktak, a nemzetek maradtak, fölerősödtek a térségi erőviszonyok. Kulturális és reálkategóriákhoz kell nyúlni, fel kell hagyni az osztálykategóriákkal (proletár, burzsoá), vagy a politikai kategóriákkal (liberális, konzervatív), a társadalmi létmagyarázathoz a „francia”, „osztrák”, „szlovák”, „magyar”, „szerb” fontosabb és tartalmasabb realitások. Kultúraelméleti síkra kell terelni az értelmezéseket. Mert például, a kötet itt hosszabban tárgyalt tanulmányában említett baloldali személyek, mint érték kategóriák esetében az lenne a fontosabb, hogy mint értelmiségiek, mit hoztak létre. Babits, Bartók, Kodály munkássága egyetemes értékű: egy friss (2004-ben lezárt) 2005-ben megjelent francia kiadású Enciklopédia, más értékes magyarral együtt, bemutatja őket a világnak. Ők fennmaradnak, Magyarországot, Közép-Európát képviselve az egységesülő folyamatokban. És idesorolhatók a kiváló magyar fizikusok, matematikusok, építészek, iparos szakemberek, földműves gazdálkodók.

Fontos problémát vetett fel a tanulmány, megmozgatta a recenzenst, a bevallottan vázlatos vizsgálat azt is eredményezte: 1. ne bűnbakot keressünk, 2. a teljesebb feldolgozáshoz valószínűleg más metodikákat, más megközelítéseket érdemes használni (mint érték szociológia, kultúraelméleti aspektusok). A jobboldali búsongó bűnbakkeresés nem életképes alternatíva, jó: bűnbakkeresés ne, de felelősségkeresés igen, mert a magyar baloldali értelmiségnek még nem sikerült újradefiniálnia magát, az „új” élén – immár elitként – a „rég” fényében csak a szépre emlékezik. Ha nem lesz közeli megoldás, ez a probléma „zárványként” a nyakunkon marad.

A MEGISMERÉS HORIZONTJÁNAK TÁGÍTÁSA. (11. TÉTEL)

A kötet szerzői széles műveltségi térben, multi- és interdiszciplináris dimenziókat járnak át. Többségük szociológus, vannak történészek, közgazdászok, akad egy-egy zongoraművész, művészettörténész és irodalomtörténész, legtöbbjük „kétéltű”, vagy dupla szakmás.

Mit hozhatnak a művészetek, a média a társadalomfejlesztés konyhájára?

Reflexió: A művészetek másként fogalmaznak; az „új világállapot” megújításához, az újjáalakítás megközelítéséhez például a zeneművész, László Ervin ezt mondja: az

„új világlátásnak át kell hangolnia a társadalom korábbi alapvető ambícióit, céljait és prioritásait mind a nyilvános, mind pedig a magánszférában”. Nem „kitalálást”, átalakítást, reformot említ, hanem „áthangolást”, „újrátájolást”; ezekben a csodálatos finomságokban benne van az egyes ember, meg a többiek (már ha „kapcsolatban vannak saját magukkal”), és együtt, térben és időben. Egy irodalmi elemzés (Fűzfa Balázs) is lágyabban közelít, plasztikusabban ábrázol, ami a pontosabb diagnózishoz és az alaposabb (emberi léptékű!) terápiához ad motívumokat. Segít megérteni, hogy a „gyökértelen” megreformálás csak bajt hoz. Körbejárja például a határt, az „országhatár”-t, amelynek más és más időben más a jelentése a „kulturális emlékezetben”. Ma itt a lehetőség, és embernek joga van megismernie a mind teljesebb és változó világot, hogy tudjon *dönteni*, hogy lássa, érezze „határait” – lehetőségeit az Európai Unióban, hogy – elvileg – átléphet határokat. És ha úgy dönt: maradjon. A globalizációs, az egységesülő mozgásban a *maradáshoz* is joga van az embernek. A „hozzáépítés” személyes és közösségi lehetőségéről beszélnek a sorok. Egy francia irodalomtörténet így indokolja, miért keresi a francia szellemet az irodalomban: „mivel az irodalom mind azt magában foglalja a mi a politikai és társadalmi élethez, művészethez, a valláshoz, a bölcsészethez tartozik, mind azt a mi az emberi tevékenység tárgya, a könyvekben nyilatkozó szellemet ismerve, közel vagyunk ahhoz, hogy a nemzet egész jellemét ismerjük.” És ha e szellemről „határozatlan vagy pontatlan ismeretünk van, e részbeli tévedésünk súlyos következtetésű hibává válhatik.” (Nisard, D.) Számomra a szellemet a kulturális emlékezet hordozza. És megfordítva: a kulturális emlékezetet a szellem gondozza.

A társadalomkutatás számára nélkülözhetetlen szakszociológiák közül fontos helyet kap a kötetben a média. Jody Jensen számomra meglepő kijelentést tesz: „a médiakutatás a kulturális kutatások egyik alcsoportjaként többnyire a perifériára szorul”. Akkor, amikor mindenki médiaszereplő! Körültekintően járja be a témakört, figyelmeztet a média „Janus-arcúságá”-ra, ismerteti a különböző felfogásokat, a szakmai nyelvet, a teljesen új szakfogalmakat („blogoszféra”, „e-demokrácia”, „e-risztokrácia”) érthetően közvetíti. A világhálón is a földön maradván sorolja a net-, webtechnológiák előnyeit; a felhasználás szempontjából a 21. század legfontosabb kérdéseinek tartja: 1. Hogyan élünk a demokratikus részvétel lehetőségével, azaz, mennyire tudjuk „a demokratikus deficitet csökkenteni”? 2. A felhasználó „el tud-e mozdulni az ellenállásból és elutasításból a *konkrét változási alternatívák* megfogalmazása felé”? (kiemelés tőlem) Ehhez legalább élénk közreműködőnek kell lennie, teszem hozzá. A téma tantárgyért kiált! Miként a televíziós sorozatok, a szappanoperák tanítása. Az értékszociológia módszereit alkalmazva elemezte két kutató (Antalóczy Tímea és Füstös László) a vizsgált műfajt két magyar szappanopera befogadásán keresztül. Izgalmas, élvezetes írás: megtanulja a néző, s így az olvasó, hogy „mit lát”. A fölényes negligálás helyett: „A szappanoperák leképezik a történelmi, társadalmi folyamatokat, tükrözik az értékek átalakulását, követik a divatot.” Jó téma a tanár-diákcsevegéshez, illetve elemző megbeszélésre, két fogás között.

Kapcsolódóan egy megjegyzés: a társadalmi rejtett szövetek feltárásában nagyon sokat segíthet még a szociográfia, a szociofilmek, a fotóművészet („Fotóhónap 2008”), a képzőművészetek. (Éppen ezen írás idején zajlott Debrecenben a vizuális művészeti szimpózium olyan témákkal, mint a film a szocializmus idején, szocreál, művészet és politika, művészet és ideológia, építészeti narratívák). Továbbá a jogszociológia vagy a hajléktalan-szociológia nélkülözhetetlen része a társadalomkutatásnak, hatással a közgondolkodásra.

OKTATÁS. TUDÁSALAPÚ TÁRSADALOM. (12. TÉTEL)

Hol a koncepció? Vannak-e kísérletben kipróbált programok?

Reflexió: Válasz a kötetből (Palánkai Tibor): „Nem igazán tudjuk, az oktatásnak milyen tudásanyagot kell közvetíteni az Internet korában, hogyan lehet az információs és kommunikációs technikákkal az oktatás és képzés jellegét és struktúráját átalakítani, mit jelent az egész életen át keresztüli tanulás, ehhez milyen iskolarendszert kell rendelni, s hogyan lehet a tudásalapú társadalmat a maga teljességében felépíteni.”(!?) Akkor mit tudnak? Az oktatásügy vezetésének valóban nincs koncepciója és átfogó programja, de néhány kiváló szakembernek van. Őket kell megkérdezni, illetve fölkeríteni. Tudásalapon. Például a tárgyalt kötet alkalmas alpanyagot kínál, s én is tudok olyan programról, amely szervesen vonult be az uniós elvárások világába, „megfejlődve belefejlődött” az egységesülő folyamatokba. Mi lett vele? (Sz. Tóth Gy.) Hozzátétel: A szoftverekből összeállított Új Tudás program fejlesztési metodikája más gyakorlatot követett, iskolai kipróbálása, közoktatásban, szakképzésben, napjainkban folyik. A pedagógiai technológia felé félúton. A szoftverekben – illetve az általuk – megjelenített tantervek, programok nagyban segítik az oktatók munkáját. Megvan a kompetencia a készítésükre, a kezelésükre, a működtetésükre – működik a digitális technológia. Ám becsapós a dolog: hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy révbe értünk, de nem, félúton vagyunk a pedagógiai technológia felé. A mégoly kitűnő szoftver-program sem nélkülözheti a *személyes tényezőt*.

ÖSSZEGZÉS ÉS BEFEJEZÉS

Az Előszóban ígért tételes összegzésről eltekintek, meghagyom fiatal társadalomtudományos hallgatóknak „transzformációs feladat” gyanánt, hátha kedvet kapnak hozzá. A tézisek egy program alapját, elkészítésük a cselekvés „technológiai szakaszát” képezhetik – szakképzősöknek ez kivált érdekes munka lehet.

Érdeemes még írnia az értelmiséginek? Csak úgy, ahogy fentebb arról Sartre-ot emlegettem. Az értelmiség sokat ír. (De vajon termel is?) A forráshiányra panaszkodó írott sajtó, de kivált az elektronikus, árasztja az anyagot. Már-már fárasztó. Mennyiségileg

iszonyú a termés, nagy a redundancia, a téma-összevisszaság, a módszeresség ellenére a kezelhetetlenség. Akarja-e mindezt valaki a maga totalitásában kezelni? Átfogni, legalább átlátni? Egy-egy téma kapcsán a kutató meddig megy el a gutenbergi dzsungelben, meddig ás le és tár föl? Annyit, amennyi a saját preconcepciójának igazolásához elegendő? Hogyan kapcsolódik a téma előzményeihez, legalább érintőlegesen, a forrásfeltáró tisztességével? Vagy megszakít fonalakat, és bekanyarodik valamely utcába, melyet aztán a magáénak tart. Ezt nem teheti meg a természettudós, mondjuk Főzy István professzor, hogy a dinoszauruszok nyomában tett fásasztó feltáró útja kellős közepén leáll, és az egészre vonatkozóan állításokat, elméleteket fogalmaz meg, immár itthon a meleg szobában (mert ott „a boldogság mostanában”). A magyar értelmiség jelentős részének van muníciója, telilövik a céltáblát meg annak környékét, ám mégsem nyerne. Mégsem viszik el a pálmát, harcuk nem visz győzelemre, nem ülhetnek diadalt. Miért? Működik az érdekszemlélet is, és olykor nem akarózik jó iparos módjára megmunkálni a darabokat, szálanként összefogni a témákat, a pontokat, s rendezni azokat. Úgy tűnik, mintha csak a „konstruálás és rekonstruálás” elvén működne a módszer, hasznos lenne „dekonstruálni”, miként az irodalomtudomány újabb vonala, vagy a műszaki technológia teszi. Ha „tükörbe néz” a társadalomtudós, az nem elég, még az önvizsgálathoz is több kell. „Tükörbe nézetni” másokat pedig még több: cselekvés. Rendszerszemléletű lebontás-elemzés-újra-összerakás; ha a társadalomkutató nem így tesz, minden szépen fogalmazott, tartalmasan szellemes erőfeszítése ellenére, marad a „káosz és a ragacs”, ahogy élesen látta és pontosan megfogalmazta két évvel ezelőtt a társadalom alakulására vonatkozóan Vámos Tibor – s nagyon fontos – villamosmérnök, számítástechnikai és automatizálási professzor, szakértő rendszerek kutatója. S mint ilyen: szociológus.

Megállapítását erősíti, hogy a magyar értelmiség szét/elaprózódott, a szisztematikusság inkább egymás hibáira, mintsem erényeire irányul. A széttagozódott, elaprózódott (felsőoktatási) intézményi rendszer is kellően „besegít”: sokféle egyetem, azon belül karok, szakok, központok, alapítványi és magánszervezetek – átlátni is nehéz. Ha a szellemi termékek, produktumok nincsenek rendezetten, napra készen összerakva (mint azt Egedy teszi) akkor kevésbé nevezhetők árunak (a nemzetközi publikációk csak részben azok), nem versenyképesek. Még a figyelő és jó szándékú hatalom számára sincsenek jelen evidens értéként. A terméket föl kell mutatni, „promotálni” kell, meg persze lobbizni. Hogy észrevegyék, és érvényt lehessen neki szerezni. Mert a politikai hatalom olyan, mint a szélkakas, erre-arra forog, és minden jó produktum ellenében, hajlandó más után nézni. Feledve az értéket, számára kedvező programot kér, számára kedvező szakemberektől. Akik vagy beépítik, felhasználják addigi eredményeiket (netán másokét a haza javára?!), vagy sajátjuk – hitvallásuk, értékeik – ellenében, teljesen újat kreálnak. Ez utóbbi a gyakoribb. Még nagyobb baj, hogy végül a hatalom ezt a produktumot sem használja fel. Posztó nincs, de sok pénz elfolyt. Az állam pénze? De ki az állam? XIV. Lajos még mondhatta: „Az állam én vagyok.” Az azt követő forradalmak után úgy tanultuk: Az állam mi vagyunk, az országot magunknak építjük. A

mostani piacgazdaságban ez megváltozott, de akkor „részvényeseknek” kéne lennünk. Az írásom elején említett társasjáték folytatásaként ismét kérdéseket kell feltenni: Meghallja-e az üzenetet az oktató? A nem értelmiségi dolgozó? S hajlandó-e részt venni az újjáalakításban? László Ervin finomra hangolt cselekvésben gondolkodik, de a feladat (folyamat) *ráeső* részére konkrét javaslatokat – téziseket – tesz, melyek segítségével a folyamat *általa megjelölt* (fölvállalt?) szakasza megvalósítható lenne. (És alapjaiban támaszkodni érdemes a kötetben említett Bibó és a méltatlanul feledni látszó Kovács Imre munkásságára.)

A cselekvés nem új, csak föl kell venni a fonalat, miként teszik a kötet köré mozgósított kutató-vállalkozók. Nem időszakos, attraktív forradalmár-művészekről van szó, hanem folyamatosan cselekvőkről. Menjünk vissza Voltaire-ig. Elég baja volt a rendszerekkel, és főleg az uralkodókkal, az egyházzal. A főúri kastélyok mellett börtönök lakója is volt. Az is megkeményíti, nála a szó mindig cselekvéssel párosul: amit az *Enciklopédiában* hirdet, azt birtokán meg is akarja valósítani: a gazdasági tanok szerint iparvidékké teszi faluját és vidékét. „Nem szégyen-e – írja –, hogy a fanatikusokban van buzgalom, a bölcsekben meg nincsen. Okosnak kell lenni, de nem félnünk.” (Dobossy L.) Victor Hugo szinte népevezér volt, azok is ott tolongtak halottas kocsjánál, akik egy sort sem olvastak tőle. Malraux magától értetődően végzi kultúrpolitikai munkáját, miként irodalmi hősei, vagyis a *cselekvés, az emberi értékek, az elkötelezettség* jegyében. „Az élet: vásár, ahol értékeket vesz az ember, de nem pénzen, hanem cselekedetekért” – emlékezik Julien Green Malraux szavaira. (Nagy G.) Sartre, a vaksi kisgyerekből sokdioptriás szemüveges tudós sem maradt meg a szobában, „nem tudott nyugodni”: munkái a cselekvésről szóltak, kávéházban füstölgött, szó szerint is, folyamatos párbeszédet folytatott, nem röstellt utcára vonulni a tömegekkel, mondhatni agitált, téziseket, tézisdramákat írt – *mozgósított*. Mik vagyunk? Széles a repertoár: „globalizációs szereplő”, „polgár”, „kalmár”, „részvényes”, „öngondoskodó”... Döntsünk, lépünk, van föladat. Döntsük el, akarunk-e társadalmi vállalkozók lenni. A szabadság „bajjal” jár, nevezetesen, hogy „mindenki felelősségteljesen döntsön saját és közössége sorsáról”, hirdeti Lánzi András 2008. évi karácsonyi üzenete.

Magyarországon, a tárgyalt kötetten túl, annak problémaköréhez vonhatóan, hasonlóan látom Lányi András tevékenységét (akciók több szinten, több fronton), Gazsó Ferenc rendszert átfogó, programot indító téziseit. Hogy csökkenthessük a csapdákat, amelyek végigkísérik életünket – a velünk élő csapdák, mondhatjuk. És mire előkerülnek a mért adatok, és felfigyelnek rájuk, a helyzet változik, új helyzet áll elő – a csapdák maradnak. Ahol nagyobb a társadalom kultúrája, ott érzékenyebbek a csapdákra, illetve kevesebbet állítanak a maguk bajára, és jobb az elhárítási százalék. Ha alacsony a *társadalomkultúra* szintje, több a csapda, direkt és indirekt, nem is azokkal törődnek az emberek, hanem egymással, mondjuk Ágfalvától Kiszárdáig. Vannak szerencsésebb társadalmak: például a luxemburgiak csapdakerülők, kevesebb csapdát állítanak fel, jobban járnak. (Fodor L.) Így kevesebb csapdába botolnak, vagy elkerülhetik azokat. Még a globalizációs csapdákat is. Náluk ún. csapdaveszély nem áll fenn. Ugyanakkor

Gazsó Ferenc és szerzőtársai szerint Magyarországon már nem is csapdákkal, *zárványokkal* kell számolnunk. E jelenség hatványozottan jelentkezik a szakképzésben, az ott dolgozók a helyzet és állapot hiteles szociológusai, minden egyéb felmérés helyett. Kistérségi kutatássorozatuk bemutatásával azt kívánják jelezni, hogy „az elmúlt több mint másfél évtized társadalmi változásai közepette bizonyos települési szegmensek kívül rekedtek a modernizáció folyamatainak és társadalmi zárványokká merevedtek”. Arra is felhívják a figyelmet, hogy ennek ábrázolása nem jelenik meg abban a makrotársadalmi képben, melyet „számos kutató és politikus, mint az ország egészét jellemző állapotot ír le”.

Az eddigiekből következően úgy látom: nem új reformkorra van szükség Magyarországon. Figyelve a történelmünket, az európai történelmet: *folyamatos reformkorszakról* van szó, csapdákkal, vágányokkal, zárványokkal Aztán meg, ezzel a kompetenciával és attitűddel, belecsúszunk az „új összetételű világba”. Tettük mindezt, pontosabban *történt* mindez „szervetlen” fejlődésünk nyomán, azzal együtt, s annak ellenére. Itt vagyunk, és most vagyunk itt. Át kell értékelnünk fogalmakat, a mi történelmi fogalmainkat is (például a polgárt, a polgárságot), s szemügyre véve az új helyzetet, a divatos fogalmakat is (profit, verseny, piacgazdaság), és ki kell dolgozni ezek szintézisét, és meg kell találni ezek létjogosultságát saját nemzetünk javára. Azaz meg kell érteni és értetni a „globalizálódó világ természetét”, miként Kulin Ferenc javasolja Készenlét című legújabb könyvében. Szóval, nem új reformkorról van szó, hanem a folyamatosan vonuló reformkor újabb fejezetéről. Nem kitalálni, hanem megtalálni kell önmagunkat. (Vajon az ember „kitalálja” az anyját? Egy társadalom kitalálása csak labor-műhelyben lehetséges, tűnődött keserűen egy európai magyar gondolkodó, plebejusi észjárással.) Megtalálni a „gyökereket”, amelyek „szervesen” jelenthetik az újjáalakulást. A szerv lekasabolásával nem születik új rend, valamiből, a meglévőből lehet csak újat kreálni. „Hozzátenni”. (De lesz a népek hazája a nagyvilág?)

Ezt sejteti a kötet címe is. Egyszer: utal a hankissi jelszóra, de talányos... gondolkodásra készítet. Mivel a szerkesztő Miszlivetz egyben tanulmányt is ír, ahonnet kitetszik: ő, ami az országot, a társadalmat illet, újjáépítésre gondol, s inkább ezen az újjáépítésen morfondírozik. Írása tulajdonképpen mozgósító szép üzenet: azt kellene „kitalálni”, milyen úton-módon lehetne ezt megtenni, miféle értelmiségi attitűd és kompetencia, tudományos-szakmai metodikák szükségeltetnek ehhez. Ebben kell segíteni a szociológusoknak, a társadalom kutatóinak, a szakképzés robotosainak: az újjászületésben, a reneszánszban. Ahol is középpontban a magyar ember, a világra nyitottan, a világot tágra nyitva előtte, az alkotó ember szabad érzetével ezt képviselve, megjelentetni a homo universalist. Ha ezekkel a motívumokkal – a tevékeny-alkotó ember skizofréniajának elviselésére a belső készítés által is kényszerítve – így teszünk, képesek vagyunk így tenni, talán újjászületünk. Csak így „ütheti fel fejét újra a mozgalom”. És ha kijövünk a könyvtárból és a tévéstúdióból, megválaszolhatunk Vörösmartynak: „Mi dolgozunk a világon? küzdeni / Erőnk szerint a legnemesbékért. / Előttünk egy nemzetnek sorsa áll. / Ha azt kivittuk a mély sülyedésből / S a szellemharcok tiszta sugaránál /

Olyan magasra tettük, mint lehet, / Mondhatjuk, térvén őseink porához: / Köszönjük élet! áldomásodat, / Ez jó mulatság, férfi munka volt!” Mindez érvényes a reneszánsztól a XIX. századon át napjainkig, összekötte franciát, egyetemet és magyart. Ezt egyszer az olasz-magyar irodalomtörténész, Madarász Imre így summázta: a sokféleség összetartozik, egybeötöződik. De a közre- és együttműködő szociológusok nélkül ebből nem lesz semmi, és pár év múlva kesereghetünk az elhúzódo reformkoron. Ikarosz nem figyelt valamire, valamit kihagyott a számításból, vitte a lendület, a „kalandvágy”.

A végén, a nagy lendületben, el ne mulasszak szólni a kötet nyelvezetéről. A tanulmányok világosak, logikusan szerkesztettek, a tudományos stílus követelményeinek megfelelően. A témák nem ígérnek könnyű olvasást, de a racionális nyelviség, az alkalmasint illő finom jelzők, képek kellően színesítik a szövegeket, a születésnap apró nem eredményezett túlzó díszítéseket. A kötet nagy érdeme – gondolatgazdagsága mellett –, hogy teret ad az eltérő véleményeknek. Az írások szándéka, gondolatisága az *újjáalakításban* közös, az eszmei vonulatok, a megközelítések eltérők: felelgetnek egymásnak, vitatkoznak, ellenvéleményeket jelentenek be. Az olvasót is hevíti, aki, ha tanulmányozásukba mélyed, biztos, hogy közömbös nem tud maradni. Tisztelgő-sistergő ismeretgazdagság, fontos munka. D. Nagy Juditnak a kötetet záró csodálatos kis verse mindent egybefon: gondolatokat, kutatót, a kutatót világot, s a megfáradt olvasó, mintha varázslatos planetáriumban lenne, csak forgatja a fejét, a költemény az univerzumba repíti.

Tanulásra való – és feltétlen érdemes – szöveggyűjtemény, szakanyag mindenkinek; tanításra való, tantárgyra, szakra való tekintet nélkül: párbeszéd „nem középiskolás fokon”.

IRODALOM

DOBOSSY László: A francia irodalom története. I. kötet Gondolat, Bp. 1963.

EGEDY Gergely: Brit konzervatív gondolkodás és politika, XIX-XX. század. Századvég Kiadó, Bp., 2005.

FAGUET, Emil: A XVIII. század. Irodalmi tanulmányok. (A 15. kiadásból fordította: Haraszi Gyula) Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1898.

FODOR Lajos: Luxemburg az Európai Unióban: a nemzeti identitás és a külpolitika összefüggései. Diplomamunka. BKÁE – BIGIS REK Európa Szak. Budapest – Luxembourg, 2004.

GAZDAG István: Az USA mint „inkoherens” birodalom. Magyar Demokrata, XII. évf. 42. sz. 2008. október 15.

GAZSÓ Ferenc-LAKI László-PITTI Zoltán: Társadalmi zárványok. MTA Politikai Tudományok Intézete, Bp. 2008.

HANKISS Elemér: Társadalmi csapdák. (gyorsuló idő) Magvető Kiadó, Bp. 1979. Diagnózisok 1. (Gyorsuló idő) Magvető Kiadó, Bp. 1982. Diagnózisok 2. (Gyorsuló idő) Magvető Kiadó, Bp. 1986

- KOCH, Stephen: Kettős szerepben. Az értelmiség elcsábítása. (ford.: Berényi Gábor) XX. Század Intézet, Bp. 2000.
- KOESTLER, Arthur: A teremtés. (Fordította: Makovecz Benjámin) Európa Könyvkiadó, Bp. 1998.
- KOVÁCS Imre: A Márciusi Front. Tanúk – korokról. Magyar Öregdiák Szövetség Bessenyei György Kör, New Brunswick, New Jersey, U.S.A. 1980.
- LÁNYI András: A globalizáció folyamata. Fenntarthatóság és globalizáció I. L'Harmattan Kiadó, 2007.
- LORÁND Ferenc: A szakmunkás is emberből van. Szakképzési Szemle, XXI. évf. 2005./23. 285. o.
- LUKACS, John: A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete. (Ford.: Komáromy Rudolf) Európa Könyvkiadó, Bp. 2004.
- NAGY Géza: 1. Az egyetemes (Jean-Paul Sartre). Egy polgári filozófus-művész egyéni és társadalmi kalandja a XX. században. Modern Filológiai Füzetek. 31. Akadémiai Kiadó, Bp. 1980. 2. André Malraux. In: A francia irodalom a huszadik században. II. kötet (Szerkesztette és bevezető tanulmányt írta: Köpeczi Béla), Gondolat, Bp. 1974. 89. o.
- NISARD, Désiré: A francia irodalom története. I. kötet. (Az 5. kiadás után fordította: Szász Károly. A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Bp.1878.
- RICOEUR, Paul: Fenomenológia és hermeneutika. Kossuth Könyvkiadó, Bp.1997.
- SEARLE, John R.: Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája. (MesterElmék) Vince Kiadó, Bp. 2000.
- SZ. TÓTH Gyula: 1. Egy magyar pedagógia az európai uniós dimenzióban. In: Pedagógián innen és túl. Zsolnai József 70. születésnapjára. Pápa – Pécs, 2007. Pannon Egyetem BTK. Pécsi Tudományegyetem FEEK. 2007. 441. o. 2. Adalékok a szakképzés pedagógiájának megújításához. Szakképzési Szemle, XXIII. évf. 2007. 3. sz. 303-314. o. 3. Tanári notesz 1-2. Mikro-Borgisz Kiadó, Bp.- Celldömölk, 2008.
- TORRÈS, Olivier: Borháború. Tradíció vagy globalizáció. Alinea Kiadó, Bp. 2006.
- VITÁNYI Iván: Társadalom, kultúra, szociológia. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1981.
- ZSOLNAI József: 1. Nyelvi-Irodalmi-Kommunikációs Nevelési Kísérlet I-II. kötet. Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém, 1982.
2. Az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia ÉKP Központ-Holnap KKT-Tárogató Kiadó, Bp., 1995.
- Encyclopédie thématique, 22 kötet. Encyclopaedia Universalis. (fejlesztési igazgató: Anne OLLIER) S.A. France, Médiasat France 2005.
- A baloldal origója 1956. Alapprogramot készít a Magyar Szocialista Párt. Népszabadság Online (Szalay Tamás Lajos) 2008. október 1.

2010/1 SZERZŐK

■ **KERÉKGYÁRTÓ LÁSZLÓ**

pedagógiai szakértő

Budapest

■ **SZ. TÓTH GYULA**

oktatási szakértő

Budapest